Bethlen Gábor és Pozsony városa.
1619—1621.

(II. közl., vége.)

IV.

A pozsonyi országgyűlés a legközelebb tartandó országgyűlés helyéül Beszterczebányát, megnyitásának idejéül pedig 1620 május 31-ét jelölte meg.[1] Bethlen Gábor azonban már április 12-én arra figyelmeztette a várost, hogy a kitűzött határidő közeledésére való tekintettel »mature arról gondolkodnék« és »magok közzül azon gyűlésre becsületes, hazája szerető, nemzetségének jót akaró atyjokfiait elválasztván, bocsássa oly teljes authoritással és plenipotentiával, hogy valami előnkben adatik, az szent Ur Istennek tiszteletire, hazánk, nemzetségünk megmaradására, az közönséges jónak és szent békességnek helyre állatására szolgáló dolgokban velünk és Palatinus urammal és az több tanácsosokkal egy értelemben lévén, császárral ő felségével végezhessünk hasznosson minden jót«. Bár a fejedelem azon az álláspontón volt, hogy az adott viszonyok közt a követeket szinte lehetetlen határozottan körvonalozott utasításokkal ellátni, — »holott Isten és az állapot mire fogja vezérleni az ország státusát és császárt ő felségét, azt senki ő szent felségénél egyéb nem tudhatja«[2] — a városi tanács ezt az alkalmat is arra akarta felhasználni, hogy a mult országgyűlésen napirendről leszorult kívánságait, időszerűeknek tartott javaslatait, továbbá elintézetlen és időközben felmerült sérelmeit az országgyűlés tudomására hozza.

A tanács mindenekelőtt azt a javaslatot terjeszti elő, hogy a legutóbbi pozsonyi országgyűlés végzéseinek a protestánsok szabad vallásgyakorlatáról szóló articulusai[3] az esetleges helytelen értelmezések veszedelmének elkerülése végett

[1] Art. I. *Katonánál:* XXX. p. 269.

[2] Bethlennek 1620 ápr. 12-iki rendelete, mely azonban csak ápr. 30-án kézbesíttetett. Pozsony v. ltárában. Lad. 38. Kiadva Eszterházy Miklós. I. 134—35. l.

[3] 1619—20. pozsonyi országgyűlés. Art. III. *Katonánál:* XXX. p. 271—72.

bővíttessenek ki (1.—2. p.). A pozsonyi Szent Márton templom birtokbavételét[1] külön törvényczikk biztosítsa (3. p.). Minthogy a pozsonyi káptalan levéltára a pecsétekkel együtt a sekrestyében lezárva őriztetik, a város kéri az országgyűlést, hogy a felnyitandó levéltár külön törvényczikkel a városnak, a sekrestye pedig az evangelikus praedicatoroknak adassék át ; a káptalan tagjai és Balásffy Tamás prépost által elvitt egyházi értékeket a város visszaszerezhesse (4. p.). Az evangelikusok részére szabad vallásgyakorlat biztosíttassék Győr városában is (5. p.). A kath. klerusnak ne legyen szavazati joga az országgyűlésen és általában a kath. papi rend ne is lehessen annak tagja sem (6. p.). Három kath. püspöknél több ne maradjon, hatóságuk csak lelkiekre terjedjen ki, szükségleteik fedezéséről az országgyűlés gondoskodjék (7. p.). A főpapi székek eddigi szervezete szűnjék meg, hatáskörük alá csak házassági ügyek tartozzanak; legyen gondja az országgyűlésnek arra is, hogy az evangelikus superintendensek és consistoriumok joghatósága törvényileg szabályoztassék (8—9. p.). Az országban alkalmas helyen academia állíttassék fel, melynek fenntartására az egyházi javak egy része volna fordítandó[2] (10. p.). A kamarák helyére teljhatalmú országos kincstárnoki állás szerveztessék[3] (11. p.). Az evangelikusokat a közhivatalokban nagyobb számarányban kell alkalmazni (12. p.). Az előbbi országgyűlésnek a rendzavarókról hozott határozatai[4] végrehajtandók (13. p.). Az osztrák-cseh tartományokkal kötött szövetség a rendek előtt is felolvastassék és sajtó alá adassék[5] (14. p.). Az országban ne legyen többé semmi visszavonás, vagy széthúzás[6] (15. p.). A város követei egyéb politikai ügyekben a megyék és városok követeivel egyetértve járjanak el (16. p.), s legyen arra is gondjuk, hogy Pozsony városának már a mult országgyűlés alkalmával előterjesztett sérelmei orvosoltassanak (17. p.), sőt általában arra kell törekedniök, hogy a sérelmek minden egyebet megelőzően tárgyaltassanak (18. p.). Külön törvényczikkben biztosítandók a szabad városok kiváltságai, s különösen arra kell ügyelni, hogy a városi hatóságoknak és a tanácsnak a régi kiváltságok és szokások

[1] 1619—20. évi art. V. *Katonánál :* XXX. p. 275—76.
[2] V. ö. *Sepsi Laczkó Máté* krón. Erd. tört. adat. III. 238. l.
[3] V. ö. 1619—20. évi art. VII. *Katonánál :* XXX. p. 277.
[4] 1619—20. évi art. XXIV. *Katonánál :* XXX. p. 288.
[5] 1619—20. pozsonyi országgyűlés. XXXIII. art. *Katonánál :* XXX. p. 292.
[6] V. ö. *Sepsi Laczkó Máté* krón. Erd. tört. adat. III. 239. és 241. l.

szerint való választási módja elismertessék (19. p.). A tárnoki hatáskör és a szabad városok joghatósága érintetlen maradjon (20. p.). A hét bányavárosnak hét szavazata legyen az országgyűlésen (21. p.). Pozsony városának taxája néhány évre elengedtessék (23. p.), a város a városi sókereskedelmet méltányos árért bérbe vehesse (24. p.). Az egész ország területén egyforma értékű pénz forogjon (25. p.), a külföldi, nevezetesen a lengyel pénz, az országba be ne engedtessék (26. p.). A régi rakodóhelyek, főleg Pozsonyban, állíttassanak helyre (27. p.). A szarvasmarhákat ne hajtsák ki az országból eladás végett, hanem a külföldiek benn az országban vásárolják össze úgy a marhákat, mint a terményeket (28. p.). A pozsonyi rév előbbi állapotában maradjon meg (29. p.). A véghelyek összes kapitányai, beleértve a győri és komáromi kapitányokat is, az ország törvényeinek és a nádor joghatóságának legyenek alárendelve (30. p.). A magyar szent korona[1] a jelen bizonytalan helyzetre való tekintettel, minél előbb biztosabb helyre vitessék és ott őriztessék (31. p.). A városban és a várban elszállásolt katonaság szigorú fegyelem alatt tartassék s szükségleteikről gondoskodás történjék (32—33. p.). A város polgáraitól és azok árúi után az ősi kiváltságok alapján harminczad ne szedessék (34. p.). A szabad városok az ország törvényeiben megállapított sorrend szerint neveztessenek meg a szavazások alkalmával (35. p.). Sürgősen kieszközlendő továbbá az eladományozott egyházi birtokoknak és a fejedelmi inscriptióknak országgyűlési megerősítése (36. p.). Alkalomadtán tegyenek említést a követek a Thurzó Szaniszló által elfoglalt szántóföldekről is és kérjék azok visszabocsátását (37. p.). A városok lakói, főként a nemesek, közösen viseljék a közterheket (38. p.). A tanuvallomások a szabad városokban a bevett szokásjog alapján eszközlendők, minden idegen befolyás kizárásával (39. p.). Vallásvédők a szabad városok kebeléből is választandók (40. p.).[2] A lengyel rendekhez megkeresés intézendő a lengyel hadak által történt kártételek ügyében[3] azzal a felhívással, hogy a két állam közt fennálló régi egyezségek vétessenek figyelembe (41. p.). Az országgyűlési

[1] V. ö. az 1619—20. pozsonyi országgyűlés XII. articulusával. *Katonánál:* XXX. p. 279.

[2] Az 1619—20-iki pozsonyi országgyűlés IV. art. *Katonánál:* XXX. p. 272—73. V. ö. *Sepsi Laczkó Máté* krón. Erd. tört. ad. III. 241. lap.

[3] A Homonnay-féle támadással kapcsolatosan. Lásd *Sepsi Laczkó* krón. Erd. tört. ad. III. 242—45. *Olchváry Ö.:* id. tan. Hadtört. Közl. 1890. 354—60. *Szilágyi S.:* A Rákóczyak kora. I. 205—206. lapok.

határozatoknak felülbírálására az eddigi szokáshoz híven a folyó országgyűlés által is küldessék ki bizottság (42. p.). Az ország cancellariusa világi egyén legyen stb. (43. p.). Igyekezzenek a soproni borkivitel ügyében kedvező döntést kieszközölni (44. p.). A város tulajdonát képező Vajnor (Pracsa) községnek lefoglalása következtében szenvedett károkat a kamara tisztviselői térítsék meg (45. p.); a pozsonyi kincstárnoki házon lévő régi és újabb városi követelések fizettessenek meg, vagy legalább is a kérdéses összeg számíttassék be a káptalani birtokok zálogösszegébe (46. p.). A jövő kincstárnok, valamint tanácsosai és tisztviselői ne avatkozzanak be a város ügyeibe és annak polgárait szokatlan és törvénytelen adókkal ne zaklassák (47. p.). A követek sürgessék továbbá a commissioktól származó visszaéléseknek megszüntetését (48. p.), a külföldi borkivitel szabadságának biztosítását (49. p.), nemkülönben az összes kanonoki házaknak a város részére leendő átadását (50. p.). Azt is kérjék az országgyűléstől, hogy a város részére adományozott birtokok után járó ingyenes munkák, legalább néhány éven keresztül, a város helyreállítására és megerősítésére fordíttassanak (51. p.). Végül pedig, tekintettel Pozsony veszélyeztetett helyzetére, a béke megkötéséig helyeztessék a városba a szövetségesek terhére megfelelő haderő, s általában gondoskodás történjék a városnak hadiszerrel való ellátásáról is (52. p.).[1]

Mint látható, az utasítások javaslatai és sérelmei túlnyomó részben országos jellegűek; tartalmuk arra mutat, hogy a város a kisszerű várospolitika korlátain felülemelkedvén, a forradalmi idők eszmeköréhez alkalmazkodott s készségesen vállalkozott arra, hogy a korszerű intézkedések foganatosítására hivatott országgyűlést a maga hatáskörében támogassa. A beszterczebányai országgyűlés articulusai igazolják is, hogy a tanács ez alkalommal valóban érdemes munkát végzett.

A tanács egyébként 1620 május 23-án Maurach Rudolf, Kőgl István és dr. Szelleczky Jakab tanácsosokat bízta meg a követi tiszttel,[2] a kik a szükséges igazoló[3] és útlevelekkel[4] ellátva május végén útnak indultak. Besztercze-

[1] 1620 május 25-ről. Eredetiben Pozsony v. lt. Acta Diaetalia.

[2] Megbízólevelük 1620 május 23-ról. Pozsony v. lt. Lad. 42. Költségeik fedezésére a várostól kiutalt összegek felsorolva 1619-iki Számadáskönyv 137. l. (Pozsony v. lt.)

[3] 1620 május 25-ről keltezve a fejedelemhez, a nádorhoz, Péchy Simon kanczellárhoz stb. Lib. Concept. 1620. Pozsony v. lt.

[4] 1620 május 28-ról. Lib. Concept. 1620. U. o.

bányára fárasztó utazás után 30-án délután érkeztek meg, hol némi utánjárás után tűrhető szálláshoz is jutottak, annyival is könnyebben, mert a megyei követek és a mágnások közül ekkor még senki sem volt jelen, csupán több város követe. A városban úgy tudták, hogy Bethlen Gábor, a ki — mint ismeretes — az utóbbi hónapok alatt élénk diplomácziai tárgyalásokat folytatott,[1] már megindult Kassáról[2] s hogy június 6-a tájt fog Beszterczebányára érkezni nagyszámú fényes kísérettel s mintegy 6000 főnyi haddal. Ekkorra várták ide azonfelül a török, lengyel és a moldvai követségeket is, a melyek számára különben már biztosítva voltak a szállások.[3] Június első napjaiban a rendek valóban gyülekezni kezdtek[4] s június 8-ika körül a dunáninneni megyék követei már csaknem teljes számban a városban tartózkodtak, a fejedelem megérkezése azonban a nádornál való látogatása következtében némi késedelmet szenvedett. Az itt lévő rendek ezt az időhaladékot a fejedelem fogadtatásának előkészítésére akarták felhasználni s e végből 9-én értekezletet is tartottak. De a pozsonyi követek sem vesztegették el tétlenül idejüket s a nyugalmasabb napok alatt legalább a várost legközvetlenebbül érintő ügyekről kívánták tájékoztatni a befolyásosabb rendeket, köztük kiváltképen Sándor János személynököt, mert erre a tulajdonképeni országgyűlési tárgyalások megindulása után alig nyílhatott alkalmuk. Ilyen volt a soproni borkivitel ügye,[5] amely Pozsony városát évekóta foglalkoztatta.

A soproni borkivitel 1613-ig az osztrák tartományok, illetőleg azokon keresztül a morva-cseh tartományok felé irányult. Ez évben azonban az osztrák hatóságok saját borkereskedelmük érdekében a soproni borbehozatalt eltiltották, s így a soproniak kénytelenek voltak boraikat a pozsonyi réven át szállítani Csehországba és Sziléziába, jóllehet ezzel Pozsony érdekeit veszélyeztették. A város a soproniak törekvései ellen ősi kiváltságaira hivatkozva azonnal tiltakozott, sőt később azok borkivitelének lehető korlátozása végett minden borosszekér után a szokásos illetékeken kívül még 3

[1] *Angyal Dávid:* id. műve. Millenniumi tört. VI. 259. s köv. l. *Demkó K.:* A magyar-cseh confoederatio etc. Századok. 1886. 105. s köv. l. Gr. Eszterházy Miklós. I. 132. s köv. l. *Kubinyi Miklós:* Bethlenfalvi gr. Thurzó Imre. Budapest, 1888. 73. s köv. l.

[2] A fejedelem június 2-án indult el Kassáról. 1620 június 1-i levele Thurzóhoz. Kiadatlan pol. lev. 212. l.

[3] A pozsonyi követek 1620 június 1-i jelentése. Pozsony v. ltárában. Lad. 42.

[4] A pozsonyi követek június 4-iki jelentése. U. o.

[5] A pozsonyi követek június 8-iki jelentése. U. o.

forintot is szedetett a pozsonyi réven, de eredmény nélkül, mert gr. Forgách nádor a várost ezen önkényes adókivetéstől eltiltotta.[1] A pozsonyiak sérelmével a 1619-iki és 1620-iki pozsonyi országgyűlés is foglalkozott,[2] döntés azonban ez ügyben nem történt, miért is a tanács a beszterczebányai országgyűlés elé kívánta terjeszteni az egész kérdést.[3]

A fejedelem június 10-én d. u. 3 és 4 óra közt érkezett Beszterczebányára, többnyire főrendekből és külföldi követekből álló kísérettel s mintegy 8000 főnyi válogatott lovas és gyaloghaddal. A katonaság nagy része a bevonulás után azonnal kijelölt szálláshelyeire oszlott szét[4] s Bethlennel csupán testőrsége maradt. A rendek küldöttsége, köztük Pozsony képviseletében Maurach Rudolf is, a fejedelmet Zólyom város közelében, egy Hajnik nevű faluban fogadta s Ocskay Gáspár nyitramegyei követ üdvözölte. Beszterczebánya előtt az összes itt tartózkodó követek várták Bethlent, a kit Sándor János személynök ékes beszédben köszöntött s a ki az üdvözletre melegen válaszolt, sőt valamennyiökkel kezet is fogott. Ezután a díszes vörös hintó, melyben a fejedelem mellett Wesselényi, Rhédey Pál és Károlyi Mihály is helyet foglaltak, megindult a város felé, követve a fejedelemasszony hintajától. Előttük körülbelül 2000 főnyi kék darabont haladt, a kik utóbb az alsó-kaputól kezdve sorfalat állottak azokon az utczákon, a melyek az útvonalba estek. A menetet bezárta a lovasság, köztük a szabad hajdúk serege, továbbá az udvari nép és néhány követnek, így Starzernek és Lamingernek kísérete, de részt vettek abban a bányavárosok is tekintélyes számú csapatokkal. A lovasság a bevonulás befejeztével sortüzet adott, a mely alkalommal azonban az ottani iskola egyik tanítóját golyó érte. Június 11-én megjött gr. Forgách nádor is fényes kísérettel, sőt ugyanaznap megérkeztek a morva rendek képviselőinek előreküldött futárai is, a kik jelentették azok közeledését.[5]

A pozsonyi követek azonban, bár egyébként őket is elkáp-

[1] Gr. Forgách nádor 1618 decz. 7-iki tiltó parancsa a városhoz. Pozsony v. lt. Lymbus.

[2] V. ö. az 1619 nov. 11-iki gravaminákkal. U. o. Acta Diaetalia.

[3] A tanács 1620 ápr. 14-iki felterjesztése a fejedelemhez. Lib. Concept. 1620. U. o.

[4] Az elszállásolásra vonatkozik Bethlen 1620 június 11-iki edictuma. Egykorú másolatban. U. o. Lad. 42.

[5] A pozsonyi követek 1620 június 11-iki jelentése és Szelleczky Jakab tudósítása ugyanazon napról Maurach Lukács pozsonyi bírónak. Pozsony v. lt. Lad. 42. V. ö. *Demkó K.:* id. dolg. Századok. 1886. 223. l., a részletekben eltérésekkel.

ráztatta a bevonulás fénye és pompája, hivatalos megbizatásukról egy pillanatig sem feledkeztek meg. Június 11-én délelőtt már Péchy Simon cancellárral tárgyaltak a függő kérdésekről s ez alkalommal őt a város utasítása szerint narancsokkal és czitromokkal ajándékozták meg, viszont a fejedelmi háztartásnak friss pozsonyi cseresnyével kedveskedtek, másoknak kupákat ígértek, mert hiszen »gratia gratiam parit«.[1] A jóindulat ígéretében nem is volt hiány, annál kellemetlenebb meglepetés volt tehát számukra a tanács azon értesítése, hogy a taxa kérdését a városra nézve kedvezőtlenül intézték el. A követek természetesen azonnal eljártak Zmeskál Hieroslav bányagrófnál, a nádornál, haladéktalanul kihallgatásra jelentkeztek a fejedelemnél is, hogy élő szóval adják elő azon okokat, a melyek miatt a Pozsony városára kirótt taxa megfizetése egyszerűen lehetetlen, — de mivel Bethlen idejét a császári követtel folytatott tárgyalások teljesen lefoglalták, a kihallgatás egyelőre elmaradt,[2] mire ők írásban nyújtották be kívánságaikat, bár kénytelenek voltak beismerni, hogy aligha nyílik lehetőség magánügyek érdemleges tárgyalására akkor, a midőn a lelkeket kizárólag a háború, vagy a béke kérdése foglalkoztatja,[3] s a közérdeklődés is teljesen a Beszterczebányára naponként érkező főnemesség és külföldi küldöttségek felé fordult. Június 13-án jöttek meg a cseh küldöttek, a kiket Bethlen és a magyar rendek kitüntető szívességgel fogadtak,[4] a mi viszont a császári követekben keltett visszatetszést, a kik a fejedelemnél a fogadtatás miatt panaszt is emeltek. 15-én különben elhagyták a várost. 15-én érkeztek meg az osztrák, morva és sziléziai követek, a kiknek szintén fényes fogadtatásban volt részük, s ugyanaznap tartotta bevonulását gr. Thurzó Imre is, a következő napon pedig Rákóczy György. Természetes, hogy a közvéleményt azon — nem ritkán alaptalan vagy túlzott — hírek is foglalkoztatták, a melyek részben a fejedelmi udvar, részben az idegen követségek személyzete útján kerültek forgalomba. Igy sokat beszéltek Dampierre hadmozdulatairól, melyek irányára nézve többféle nézet uralkodott a rendek körében ; Pozsony állítólagos veszélyeztetett helyzete is szóba került köztük, de e

[1] A követek fent idézett június 11-iki jelentése. U. o.

[2] A pozsonyi követek június 12-iki jelentése. U. o.

[3] »Ich vermeine, mann wirdt wenig privata pro tempore handeln. Verum aut pax firma, aut bellum wird tractiertt. Deus Opt. Max. dirigat consilia SS. et OO., quo nobis iam tandem pax secura et regno restitui possit.« Szelleczky Jakab 1620 jún. 18-iki jelentéséből. U. o.

[4] V. ö. *Demkó K.* : id. dolg. Századok. 1886. 22. l.

tekintetben megnyugtatták a városuk sorsáért aggódó pozsonyi követeket. Értesülve voltak arról is, hogy török követség indult Prágába a szövetség megkötése végett, valamint arról is, hogy a velenczei köztársaság is hajlandó a szövetségesekkel összeköttetésbe lépni stb.[1]

Június 19-e körül a rendek többsége már együtt volt, alig hiányzott négy megye képviselete s ennek következtében a tulajdonképeni országgyűlési tárgyalások megkezdésének határidejét már megállapíthatták, abban a reményben, hogy a kitűzött időre a császári követek is megérkeznek, kiknek jelenléte szükségesnek látszott.[2] A pozsonyi követek természetesen időközben is minden kínálkozó alkalmat megragadtak a városuk érdekeinek biztosításáért vívott küzdelemben s így haladéktalanul igénybevették a nagy befolyású gr. Thurzó Imrének, Pozsony jóakarói egyikének támogatását is. Június 17-én személyesen tisztelegtek nála s tőle az óhajtott közbenjárás ígéretén kívül azt a biztosítást nyerték, hogy Pozsony védelméről gondoskodás történt ; szerinte épen az ő sürgetésére intéztek megkeresést az anhalti herczeghez a tekintetben, hogy hadait állandó készültségben tartván, azokat a szükséghez mért arányban küldje Pozsony védelmére.[3] Erre a megnyugtató kijelentésre az akkori helyzetet tekintve talán nem is lett volna szükség, mert hiszen a császári haderő a fegyverszüneti szerződést tiszteletben tartotta, hogy azonban valójában mégsem volt felesleges, az mutatja, hogy Pozsonyban állandóan olyan hírek keringtek, hogy a császáriak különítményei már a Morva folyó tájékán kalandoznak és a várost is közvetlen veszedelem fenyegeti.[4]

Június 19-én folyt le a lengyel követek fényes bevonulása, a kik 21-én jelentek meg Bethlen előtt magán-, 26-án pedig nyilvános kihallgatáson. Feladatuk — hír szerint — arra irányult, hogy a magyar rendeket a II. Ferdinánd, mint törvényes király iránt való hűségre és engedelmességre s azonfelül egyetértésre buzdítsák ; ezen törekvésükben számíthatnak — úgymond — a lengyel király közvetítésére is, a ki ez alkalommal nyomatékosan hangsúlyozni kívánja, hogy a kozákoknak mult betörése magyar területekre nem az ő hozzájárulásával történt ; a király csupán hadfogadást engedélyezett Lengyel-

[1] Szelleczky Jakab id. 1620 június 18-iki jelentése. U. o.

[2] V. ö. a pozsonyi követeknek június 18-iki és 19-iki jelentéseivel. U. o.

[3] A követek id. június 19-iki jelentése. U. o.

[4] A pozsonyi tanács július 20-iki levele Thurzó Szaniszlóhoz. Lib. Concept. 1620. Pozsony v. levéltárában.

országban II. Ferdinánd részére, a mit a régi és újabb egyezmények szerint jogában állott megtennie. Végül felszólítja a rendeket arra, hogy a törököknek ne engedjék meg a magyar területeken való átmenetelt Lengyelország ellen, hanem inkább ellenkezőleg, igyekezzenek az azzal való jó szomszédságos viszonyt ápolni.[1]

A lengyel követek tapintatlan és teljes tájékozatlanságról tanuskodó javaslataiban hangsúlyozott jóindulattal azonban nem igen egyezett a szilézia i követek azon értesülése, hogy tartományuk határain több ezer főnyi lengyel haderő garázdálkodik,[2] még kevésbbé azon körülmény, hogy június 24-e tájt mintegy 2000 kozák tört be váratlanul Árva- és Trencsén vármegyékbe, a kik Zsolnáig hatolva mindent elpusztítottak, sőt a város egy részét is felgyújtották. Bethlen azonnal megtette a szükséges intézkedéseket ellenük s ennek volt köszönhető, hogy a betörő kozákok csaknem egészen megsemmisültek. Az elesett kozákok némelyikénél olyan leveleket találtak, a melyekből a pozsonyi követek szerint »rövid időn belül hihetetlen dolgok fognak kiderülni«, s a melyek, legalább a szóbeszéd szerint — kedvezőtlen színben tüntették föl a lengyelek politikai magatartását. Ezzel magyarázták azt, hogy Bethlen a lengyel követet ismételten külön kihallgatáson fogadta[3] s később állandó ellenőrzés alatt tartotta.[4]

Minthogy az országgyűlési tárgyalások megindítását idáig a császári követek indokolatlan elmaradása késleltette és ezek közeli megérkezésére ezidőszerint kilátás sem volt, a rendek arra az álláspontra helyezkedtek, hogy az országgyűlési tárgyalások a császáriak részvétele nélkül is megnyitandók. Június 23-án tehát a tanácskozások formálisan is megkezdődtek azzal, hogy gr. Thurzó Imre prágai útját és annak eredményeit[5] behatóan ismertette, mire a rendek ennek

[1] A pozsonyi követek 1620 június 23-iki jelentése. Pozsony v. lt. Lad. 42. V. ö. *Demkó K.:* id. dolg. Századok. 1886. 291—92. l. A lengyel követek részére adott utasítás 1620 jún. 15-ről. Brüsseli Okmt. IV. 224—28. l.

[2] A pozsonyi követek id. jún. 23-iki jelentéséből. U. o. V. ö. III. Zsigmond lengyel király 1620 jún. 15-iki válaszával. Brüsseli Okmt. IV. 230—31. l.

[3] A pozsonyi követek 1620 július 1-i jelentése. Pozsony v. ltára. Lad. 42.

[4] *Demkó K.:* id. dolg. Századok. 1886. 292—93. l. *Khevenhiller:* Annales Ferdinandei. IX. col. 938.

[5] V. ö. *Kubinyi Miklós:* Gr. Thurzó Imre. 78—82. l. *Závodszky* diariuma *Katonánál:* XXX. p. 301—363. *Angyal D.:* id. müve. Mill. tört. VI. 263—64. l. Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei. 170—177. l. Tört. Tár. 1889. 100—105. l.

hatása alatt a pozsonyi szövetségnek újból való megerősítéséhez elvileg hozzájárultak. Június 24-én az országgyűlés a cseh, morva és lausitzi, valamint az ausztriai követeket hallgatta ki, kiknek nevében dr. Dornavius tartott feltünést keltő beszédet.[1] 26-án folyt le a lengyel követségnek már ismertetett nyilvános kihallgatása,[2] néhány nappal utóbb pedig (jún. 30.) megtörtént a portai követség kijelölése is, melynek tagjaivá az országgyűlés Rimay Jánost és Dóczy Istvánt választotta meg. A rendek ezek után az országgyűlésről elmaradt főrendeket vették számba és reájuk vonatkozólag akként határoztak, hogy a távollévők távolmaradásukat június 29-től számítandó tizenöt nap alatt igazolni tartoznak, ellenkező esetben a legutóbbi pozsonyi országgyűlésnek határozatait[3] haladéktalanul végrehajtják.[4]

Július 1-én végre megérkeztek a császári biztosok is[5]; Br. Teuffel János György, Laminger Farkas és Dávid Pál tinnini püspök, állítólag teljhatalommal felruházva, — Pozsonyban legalább így tudták — s a kiket a pozsonyi tanács értesülése szerint rövid időn belül mások is követni fognak. E hírek azonban, a melyekről a pozsonyi tanács Zmeskál bányagrófot miheztartás végett azonnal tudósította,[6] csak részben bizonyultak valóknak. Mikor ugyanis a császáriak július 3-án a rendek,[7] július 4-én pedig külön Bethlen Gábor előtt[8] megjelenvén, előterjesztették javaslataikat, kitűnt, hogy nincsenek teljhatalommal felruházva, mert a kezesek kiküldésén[9] és a kath. klerus érdekeinek védelmén kívül főként az érdemleges tárgyalásoknak a teljhatalmú követek megérkezéséig való elhalasztását kérték a rendektől.[10] De ezzel viszont rávilágítottak küldetésük tulajdonképeni czéljaira is, mert nyilvánvalóvá lett ezek után, hogy a bécsi udvar törek-

[1] *Demkó K.:* id. dolg. Századok. 1886. 226—28. l. *Frankl:* id. mű. I. 546.

[2] L. mindezekre a pozsonyi követeknek 1620 június 27-iki jelentését. Pozsony v. lt. Lad. 42.

[3] Elsősorban Eszterházy Miklósra, Dóczy Andrásra és Lónyay Andrásra vonatkoznak. »Qui autem in citatione sunt, iidem in dicta diaeta comparere et respondere teneantur.« Art. XXVIII. *Katonánál:* XXX. p. 290.

[4] A pozsonyi követek id. július 1-i jelentése után. U. o.

[5] A pozsonyi követek július 1-i jelentése. U. o.

[6] 1620 június 27-ről. Lib. Concept. 1620. Pozsony v. lt.

[7] *Demkó K.:* id. dolg. Századok. 1886. 293—94. l.

[8] »Heri denuo habuerunt audientiam apud Serenissimum Principem« etc. A pozsonyi követek július 5-iki jelentése. U. o.

[9] V. ö. Dallos Miklós iratai. 7—8. l.

[10] A pozsonyi követek idézett július 5-iki jelentése. U. o.

vése — talán a hadihelyzet kedvezőbb kialakulása következtében[1] — nem az ellentétek kiegyenlítésére, hanem egyszerűen időnyerésre irányul. Ez az oka annak, hogy az országgyűlés napirendre tért a császáriak javaslata felett s kezeseket sem adott, hanem csupán biztosító leveleket valamennyi császári követ számára.[2]

A rendek figyelmét és érdeklődését egyébként is teljesen lekötötték a fejedelmi propositiók, a melyeket Bethlen július 3-án adott ki[3] s a melyeknek részletes tárgyalása július 8-án kezdődött.[4] Különösen a javaslatoknak az unióra vonatkozó pontjai körül támadt behatóbb vita, a rendek többsége azonban már július 11-e körül annak megkötése mellett foglalt állást,[5] jóllehet a császári biztosok és a lengyel követek minden rendelkezésre álló eszköz igénybevételével küzdöttek a szövetség megkötése, illetőleg megerősítése ellen,[6] annál is inkább, mert ez a kérdés a tárgyalások elnyújtására kedvező alkalmul kínálkozott.[7] Az országgyűlés mindamellett a császári biztosok és a lengyel követek tiltakozása ellenére is az uniót július 14-én megerősítette.[8]

A nemzetközi jelentőségű politikai kérdések tárgyalása idején Pozsony városának különleges sérelmei és kívánságai alig részesülhettek érdemleges figyelemben. A rendek álláspontja az volt, hogy mindenekelőtt a közügyek vétessenek tárgyalás alá s csak azok után a magánügyek,[9] s így a pozsonyi követek kénytelenek voltak türelmesen várakozni. Pozsony ezidőszerint csak stratégiai vonatkozásokban tarthatott számot egyetemes érdeklődésre ; a város stratégiai jelentősége iránt pedig úgy a fejedelmi kormány, mint a rendek körében

[1] *Olchváry Ö.* : id. tan. Hadtört. Közlemények. III. (1890.) 530. l. *Khevenhiller* : Ann. Ferdinandei. IX. c. 888—92.

[2] A pozsonyi követek 1620 július 7-iki jelentése. Pozsony v. ltára. Lad. 42.

[3] *Horváth M.* : Magyarország tört. 1872. V. 224—25. *Demkó K.* : id. dolg. Századok. 1886. 296—98. l. Kivonata egykorú német nyelvű másolatban Pozsony v. lt. Lad. 42.

[4] A pozsonyi követek id. július 7-iki jelentése. Pozsony v. ltára. Lad. 42.

[5] Szelleczky Jakab július 11-iki levele Kessler Mártonhoz. U. o.

[6] *Demkó K.* : id. dolg. Századok. 1886. 298—99. l.

[7] »Nil aliud agunt, quam ut extrahent tempus et negotia diaetalia protrahant«, írják róluk a pozsonyi követek július 12-én. U. o.

[8] A pozsonyi követek július 17-iki jelentése. U. o. *Demkó K.* : id. dolg. Századok. 1886. 298. l. *Frankl* : id. mű. I. 548. l.

[9] »Verum privatorum perdifficilis est expeditio impraesentiarum. Nam inclyti Status publice etiam constituerunt ac decreverunt, ne privata anteponantur publicis negotiis.« A pozsonyi követek 1620 július 7-iki jelentése. U. o.

megvolt a szükséges érzék. A várost magát első sorban a Dóczy István eltávozásával megürült pozsonyi kapitányság betöltésének kérdése érdekelte, a mi természetes is, mert a város az akkori bizonytalan helyzetben[1] vezető katonai fő nélkül nem maradhatott. A kozákok betöréséről és egy részüknek a császári hadakhoz való csatlakozásáról itt is tudtak, csakhogy nagyított arányokban, s így érthető, hogy a tanács követeit arra utasította, hogy illetékes helyeken sürgessék a kapitányi tisztség mielőbbi betöltését és esetleg hozzák javaslatba a megyei nemesség felkelésének elrendelését is. Ez utóbbit azonban a nádor, továbbá gr. Thurzó Imre és Péchy Simon kanczellár, a kiknél a követek haladéktalanul eljártak, nem tartották időszerűnek, az új kapitány kinevezését ellenben már a rendek is sürgős teendőnek minősítették, s felfogásukban maga a fejedelem is osztozott,[2] annál is inkább, mert a pozsonyi őrségben a fegyelem lazulni kezdett s egyre gyakoribbakká váltak a katonai visszaélések. Jelöltekül Pogrányi Jánost, Listhy Istvánt, Wizkelety Mihályt és Thúry Ferenczet emlegették,[3] a kik közül a pozsonyi tanács ez utóbbit látta volna a legszívesebben a kapitányságban. A követek ilyen értelemben keresték meg Thurzó Szaniszló generálist,[4] ennek tulajdonítható, hogy Bethlen valóban Thúry Ferenczet nevezte ki pozsonyi kapitánynyá (július 12. körül) s egyidejűleg intézkedett, hogy a pozsonyi őrséget német zsoldosokkal megerősítsék, szükség esetén pedig az anhalti herczeg is küldjön segítő csapatokat.[5]

A tanácstól érkező nyugtalanító hírek hatása alatt utóbb az országgyűlés és a fejedelem is tárgyalás alá vették a város védelmének ügyét s Bethlen annak megszervezése, illetőleg ellenőrzése végett Thurzó Szaniszlót azonnal Pozsonyba rendelte, Kovács Péter ezredest pedig arra utasította, hogy csapataival Pozsony vidékét szállja meg.[6] A tanácsnak ismételten kifejezett aggodalma nem volt teljesen alaptalan; július 17-én és 18-án ugyanis jelentékeny haderő hajózott el a város mellett Komárom felé s ugyanekkor kozák csapatok is portyáztak Pozsony környékén. A lakosságot és magát a készületlen őrséget is annyira meglepte a hajók váratlan

[1] V. ö. gr. Thurzó Szaniszlónak 1620 július 4-én a városi tanácshoz intézett levelével. Eredetiben Pozsony v. lt. Lad. 42.

[2] A pozsonyi követek 1620 júl. 5-iki jelentése. Pozsony v. ltára. Lad. 42.

[3] A pozsonyi követek július 7-iki jelentése. U. o.

[4] Szelleczky 1620 július 11-iki levele Kessler Mártonhoz. U. o.

[5] A pozsonyi követek július 12-iki jelentése. U. o.

[6] A pozsonyi követek 1620 július 19-iki jelentése. U. o.

megjelenése a Dunán, hogy még csak kísérletet sem tettek azok feltartóztatására, sőt a szállítmányt tűz alá sem vették, mint azt utóbb a tanács is bevallotta. A tudósítás Beszterczebányán is izgalmat keltett, mert hiszen ezen csapatszállítás tulajdonképeni czélja felől tájékozatlanok voltak,[1] de mégis hatással volt arra, hogy Bethlen a város védelmére elrendelt intézkedéseket azonnal foganatosíttatta, a rendek pedig, a háború újabb kitörésének valószínűségére való tekintettel, a hadviselés pénzügyi vonatkozásainak tárgyalását haladéktalanul napirendre tűzték. Elvileg abban valamennyien megegyeztek, hogy a kirovandó új terhek alól a jobbágyság lehetőleg mentesíttessék, ellenben a főrendeket és nemeseket jövedelmük arányában kell megadóztatni, a városokat pedig taxájuk megfizetésére kell szorítani. Az országgyűlés így mintegy egy millió forintnyi adóösszegre számított a taxán kívül.[2] Természetes, hogy a pozsonyi tanácsnak a taxa leszállíttatására, esetleg annak néhány évre való elengedtetésére irányuló törekvései ily viszonyok között alig lehettek eredményesek. A kincstárnok már napokkal előbb kifejezte a felett való csodálkozását a követek előtt, hogy míg úgyszólván valamennyi város önként vállalja a taxa megfizetését, Pozsony az egyedüli, amely a közterhek alól magát kivonni igyekszik.[3] Bethlen Gábor 1620 július 21-én kelt rendeletében a városi tanácsot valóban a taxa haladéktalan beszolgáltatására utasította,[4] annak összege pedig a pozsonyi követek értesülése szerint 5000 forint volt.[5] A városi követek eleinte természetesen tiltakoztak a nagy adóterhek ellen, utóbb azonban megelégedtek volna azzal is, ha a fejedelem a kirótt taxának legalább egy részét elengedte volna, erre azonban a pozsonyi követek jelentése szerint az adott helyzetben nincs kilátás, s különösen nincs akkor, ha a béketárgyalások meddők maradnak.[6]

[1] Valószínűleg élelmi- és lőszerszállító hajókról volt szó, Komárom és Győr számára, minők időközben is közlekedtek a Dunán. V. ö. pl. 1620 tavaszára: *Khevenhiller*: Annales Ferdinandei. IX. col. 936—37. Az időpont ez utóbbi esetben nem állapítható meg. A *Demkónál* (id. dolg. Századok. 1886. 301. l.) olvasható tudósítás nem egyezik a pozsonyi követek jelentéseivel.

[2] A pozsonyi követek július 21-iki jelentése. U. o. Részletesebben júl. 27-iki jelentésükben. U. o. Azonfelül *Frankl*: id. mű. I. 548. lap.

[3] A pozsonyi követek július 12-iki jelentése. U. o.

[4] Eredetije ugyanazon napról Pozsony v. lt. Lad. 19.

[5] A pozsonyi követek 1620 júl. 25-iki jelentése. (Pozsony v. lt. Lad. 42.) Ebből 4000 frt a komáromi és tatai őrségnek volt szánva. Jakussith András 1620 aug. 13-iki rendelete. (Pozsony v. lt. Lymbus.)

[6] A pozsonyi követek július 27-iki jelentése. U. o.

A csalódást, melyet a taxa kérdésének kedvezőtlen elintézése Pozsonyban keltett, némileg enyhítette az az eredmény, a melyet a különben fáradhatatlan követek a városi sóüzem[1] és főleg a soproni borkivitel kérdésében hetekig tartó tárgyalások után[2] kivívtak. Az országgyűlés ugyanis július 27-én ez ügyben akként döntött, hogy a sproniak törvényes úton, rendes bíróság előtt igazolják jogaikat, de a bírósági döntésig Pozsonynak régi kiváltságai érvényben maradjanak.[3]

A hosszasan húzódó országgyűlési tárgyalások azonban lassankint kimerítették a rendeket, bár a fejedelem gondoskodott arról, hogy Beszterczebányán ne legyen unalmas az élet s víg mulatozások váltsák fel a tárgyalások egyhangúságát.[4] A közérdeklődés mindamellett észrevehetőleg megcsappant; a városok, Sopront kivéve, követeiket ki is cserélték s a pozsonyiak közül is csak az egyébként betegeskedő Szelleczky Jakab tartott ki állhatatosan, míg Maurach és Kögl hazakívánkoztak.[5] A tanács helyükre Kessler Mártont, a nagyérdemű városi jegyzőt, küldte ki,[6] a ki augusztus 6-án megérkezvén Beszterczebányára, másnap azonnal elfoglalta helyét a rendek között. A császári követek megérkezésével és fogadtatásával járó izgalmak[7] ekkor már lecsillapultak, a portai követség is elindult, s így Kessler — különleges megbizatása értelmében — már megérkezése napján benyújtotta a város folyamodását a Pozsonyban elszállásolt 200 hajdunak ügyében, a kiket t. i. Bethlen a legutóbb történtek hatása alatt Pozsony védelmére rendelt,[8] de — s ez volt a sérelem — a város terhére.[9] Másnap a nádornál, Thurzó Szaniszlónál,

[1] V. ö. a pozsonyi követeknek 1620 július 7., 12., 13., 17-iki, aug. 19-iki és 23-iki jelentéseivel. U. o.

[2] A pozsonyi követek július 12., 13., 17., 21-iki jelentései. U. o.

[3] A pozsonyi követek júl. 27-iki jelentése. U. o. A sproniak aug. 14-én újabb folyamodványt intéztek az országgyűléshez (Pozsony v. ltárában. Lad. 9.), de a fenti döntést már meg nem másíthatták. V. ö. a pozsonyi követek aug. 23-iki jelentésével is. U. o.

[4] V. ö. *Demkó K.:* id. dolg. Századok. 1886. 299—300. l. Gründlicher vnd warhaffter Bericht etc. 1620. 9. l. és utána *Khevenhiller:* Annales Ferdinandei. IX. col. 941—42.

[5] Kögl István 1620 július 27-iki levele a tanácshoz és Schödl pozsonyi bíróhoz. Pozsony v. lt. Lad. 42.

[6] 1620 aug. 1. Lib. Concept. 1620. Pozsony v. lt.

[7] Gründlicher vnd warhaffter Bericht etc. 1620. 9. l. *Khevenhiller:* Annales Ferdinandei. IX. col. 942. *Katona:* XXX. 442. s köv. l. *Demkó K.:* id. dolg. Századok. 1886. 302. s köv. l. *Angyal D.:* id. műve. Mill. tört. VI. 273—74. l. *Frankl:* id. mű. I. 549—50. l.

[8] Bethlen 1620 július 19-iki parancsa. Pozsony v. t. Lad. 38.

[9] Kessler Márton 1620 aug. 7-iki jelentése. Pozsony város ltára. Lad. 42.

Péchy Simon kanczellárnál és Kraus János fejedelmi titkárnál is jelentkezett Szelleczkyvel, valamennyiöket arra kérve, hogy a várost ezen súlyos teher alól mentesíttessék, illetőleg ilyen értelemben járjanak közben a fejedelemnél.[1] Minthogy azonban Bethlen idejét egyrészt az országgyűlési articulusok megszövegezése és felolvasása,[2] másrészt az idegen követségek eligazítása[3] során augusztus 19-én a franczia internunciusnak, 15-én a császári követségnek,[4] 18-án a lengyel követnek kihallgatása[5] teljesen lefoglalta, a fejedelem csak augusztus 23-a körül döntött a kérdéses ügyben és a várost a hajduk eltartása alól mentesítette.[6]

A tulajdonképeni országgyűlési munkálatok bevégződése után Pozsony város követei már nem sok időt töltöttek Beszterczebányán. Bethlen Gábornak Magyarország királyává történt megválasztásán (augusztus 25)[7] talán még résztvettek, de azután sietve hazatértek, hogy az újult erővel meginduló háború már városuk falai közt érje őket. Az elért eredmény talán nem mindenben fedte a városnak az országgyűléshez fűzött reményeit, sőt egyik-másik kérdésben határozott visszautasítás érte a polgárságot. Az országgyűlés articulusai egészben véve azonban mégis arról tanuskodnak, hogy a rendek körében Pozsony javaslatainak és kívánságainak nagy súlya volt s számtalan törvényczikk megalkotásánál a kezdeményező lépés a város nevéhez fűződik,[8] a mi bizonyára arra mutat, hogy Pozsony az országos politikába szervesen bekapcsolódott.

[1] A pozsonyi követek 1620 aug. 8-iki jelentése. U. o. A Thurzó Szaniszlóhoz intézett levél. Lib. Concept. 1620. (Pozsony v. lt.)

[2] Erről a pozsonyi követek is többször megemlékeznek; így az aug. 8-iki, 13-iki, 19-iki és 23-iki jelentéseikben is. U. o.

[3] A pozsonyi követek aug. 13-iki jelentése. U. o.

[4] A pozsonyi követek aug. 15-iki jelentése. Pozsony v. lt. Lad. 42.

[5] Ugyanazok aug. 19-iki jelentése. U. o. és *Katona:* XXX. p. 463.

[6] A pozsonyi követek 1620 aug. 23-iki jelentése. U. o.

[7] *Katona:* XXX. p. 480—87. *Demkó K.:* id. dolg. Századok. 1886. 308. l. *Frankl:* id. mű. I. 550—51. l. Gründlicher vnd warhaffter Bericht. 1620. 10—12. l. *Khevenhiller:* Annales Ferdinandei. IX. col. 943—44. *Kubinyi M.:* Gr. Thurzó Imre. 90—91. l. *Angyal D.:* id. müve. Mill. tört. VI. 280—82. l.

[8] A nélkül, hogy teljességre törekednénk, a következőkben rámutatunk arra, hogy az 1620 május 25-én kelt követi utasítások (Pozsony v. lt. Acta Diaetalia) pontjai közül melyek állanak vonatkozásban az országgyűlés articulusaival: Utasítások 1. p. és az I. artic. (*Katona:* XXX. p. 495—96.). Utasítások 2. p. és a IV. artic. (XXX. p. 499.). Utasítások 4. p. és a VI. art. (XXX. p. 501—503.).

V.

A pozsonyi tanács már beszterczebányai követei útján értesült arról, hogy a háború kitörése közvetlen küszöbön áll. A királyválasztást sem lehetett hadüzenetnél egyébnek tekinteni, csak az volt a kérdés, hogy a hadiműveletek a fegyverszüneti határidő lejártával (szept. 29.) fognak-e megkezdődni, vagy pedig annál korábban-e? Abból azonban, hogy Thurzó Szaniszló már augusztus 24-én felszólította a várost a külvárosi árkok és sánczok sürgős helyreállítására, valószínűnek látszott nemcsak az, hogy a hadjárat rövidesen megkezdődik, hanem az is, hogy Pozsonynak, mint erősségnek, a háború ezen újabb szakaszában szerep juthat. Az erődítési munkálatok a vár és város területén egyébként már a nyár óta folytak a várbeli német zsoldosok kapitányának irányítása mellett, úgyhogy a tanács felfogása szerint a vár és a város, főleg a Duna felé eső oldalon, augusztus végén ostromra készen állott.[1] A hadjárat szeptember elején valóban megindult azzal, hogy Bethlen hadai szept. 9-én Nyitra várát elfoglalták;[2] a fejedelem ugyanaznap Mocsonokról kelt levelében, haditervének megfelelően[3] azonnal jelezte Pozsony városának, hogy Huszár István főlovászmester udvarhelyszéki főkapitányt »igen sietséggel a Dunántúl való földnek hódoltatására« bocsátotta Pozsonyon át, miért is megparancsolta a tanácsnak, hogy »mihelyt hadaival oda érkezik, valamit parancsol Huszár István, mindenekben a tevő legyen és csak egy órát se mulattasson heában vélek, hanem oly készülettel

Utasítások 5. p. és az I. art. (XXX. p. 496.). Utasítások 7. p. és az V. art. (XXX. p. 500—501.). Utasítások 8—9. p. és a VII. art. (XXX. p. 503—505.). Utasítások 11. p. és a X. art. (XXX. p. 514.). Utasítások 13. p. és a XXIV—XXV. art. (XXX. p. 528., 531—32.). Utasítások 15. p. és a III. art. (XXX. p. 498—99.). Utasítások 19. p. és a XXXIV. art. (XXX. p. 537—39.). Utasítások 25. p. és az LII. art. (XXX. p. 548.). Utasítások 38. p. és a XLVII. art. (XXX. p. 544—45.). Utasítások 40. p. és a II. art. (XXX. p. 496—98.). Utasítások 43. p. és a XX. art. (XXX. p. 525.). Az utasítások 14. p. (a szövetség kérdése), 23. p. (taxa), 24. p. (városi sóüzem), 44. p. (soproni borkivitel) egyéb elintézést nyertek.

[1] 1620 aug. 28-iki levele Thurzóhoz. Lib. Concept. 1620. Pozsony v. lt.

[2] Závodszky naplója *Katonánál:* XXX. p. 629. és *Komáromy A.:* A nyitrai árulás 1621-ben. Hadtört. Közlemények. 1894. (VII.) 600. lap.

[3] V. ö. a dunántúli vidék ellen irányuló hadműveleti intézkedésekkel. *Olchváry Ö.:* id. tan. Hadtört. Közl. 1890. (III.) 533—34. l. *Kazy Fr.:* Historia regni Hungariae. Tyrnaviae. 1737. p. 181. Gr. Eszterházy Miklós. I. k. 141. l.

várja, hogy éjjel-nappal költözhessenek és költöztesse őket a Dunán által«.[1] Egyidejűleg Thurzó Szaniszló is utasította a tanácsot a szükséges szállítóhajók készenlétben tartására, hogy a csapatokat »egy vagy két átköltözéssel által vihessék«.[2]

E rendeleteket néhány nappal utóbb nyomon követte Bethlen azon parancsa, hogy a város 60 jól felfegyverzett gyalogost adjon ágyúfedezetül.[3] Bármennyire iparkodott is azonban a tanács, ezt a parancsot nem állott módjában gyorsan végrehajtani, jóllehet így abba a gyanuba esett, hogy egyáltalában nem hajlandó engedelmeskedni. E feltevés magyarázza meg Thurzó Szaniszló szept. 23-iki levelének szokatlanul kemény hangját is, melyben azzal fenyegeti meg a várost, hogy »ha az gyalogosokat nem expediálja«, Pozsonyt megrakja katonasággal, melyet — úgymond — »mindaddig sem visszük el onnan, valamíg az kglmetek gyalogi nem expediáltatnak«.[4] Kétségtelen, hogy e szolgálmányok a város súlyos megterhelését jelentették, de a polgárság kénytelen volt beismerni, hogy az adott helyzetben, a midőn Pozsony a dunántúli hadműveletek fővonalának valósággal kulcspontjává lett, a haditerheket vállalni kell. A harczszíntér közelsége[5] és *Haimburg ostroma* következtében ezen terhek természetesen megnövekedtek,[6] sőt a mikor Haimburg sikertelen ostroma után *Dampierre* támadó hadmozdulatainak iránya Pozsonyt látszott fenyegetni,[7] — Bethlen parancsára a pozsonymegyei nemességgel együtt a városi nemesség is kénytelen volt felkelni; ez azonban arra való tekintettel, hogy Pozsony falainak védelmében fontos szerepet tölt be, úgyannyira, hogy külső támadás esetén közreműködése nélkül a város védelme legalább is kétséges kimenetelű volna, okt. 4-én a tanáccsal együtt a nemesi felkelés kötelezettsége alól való felmentését kérte Bethlen Gábortól.[8] A tanács óvatosságát a legközelebbi napok eseményei teljesen igazolták.

Dampierre ugyanis, a ki szept. közepe óta II. Ferdinánd

[1] Eredetije Pozsony v. lt. Lad. 42.
[2] 1620 szept. 10-iki rendelete. U. o. Lad. 34.
[3] 1620 szep . 14-ről Pozsony v. lt. Lad. 38.
[4] Eredetiben Pozsony v. ltárában. Lymbus.
[5] V. ö. *Olchváry Ö.*: id. tan. Hadtört. Közlemények. 1890. (III.) 534—35. l. Gr. Eszterházy iklós. I. k. 141—143. l.
[6] A pozsonyi tanács 1620 szept. 29-iki jelentése Bethlenhez. Lib. Concept. 1 20. Pozsony v. lt. és Bethlen 1620 okt. 1-i rendelete. U. o. Lad. 38.
[7] *Olchváry Ö.*: id. tan. Hadtört. Közl. 1890. 534—35. l. Gróf Eszterházy Miklós. I. 143—149. l. *Katona*: XXX. p. 631—34.
[8] 1620 okt. 4-ről. Lib. Concept. 1620. Pozsony v. ltára.

magyarországi hadainak volt fővezére[1] s a kit a külföldön a »magyarok rémé«-nek tartottak,[2] Huszár István csapatain Lakompaknál szept. 30-án kivívott diadala után[3] támadásra határozta el magát. »Rövid idő mulva nemcsak felkeresem Bethlent, — írta okt. 4-én gr. Eszterházy Miklósnak — hanem tönkre is teszem;«[4] a császári fővezér mindamellett óvatosan kitért a fejedelemmel való döntő mérkőzés elől, hanem a helyett a pozsonyi hajóhíd szétrombolása után a stratégiai fontosságú pozsonyi várat és azzal együtt a várost akarta megszerezni, hogy Bethlent ezáltal az osztrák tartományokkal határos dunántúli részek önkéntes kiürítésére kényszerítse. Tervét már korábban (szept. 28.) akként akarta megvalósítani, hogy földdel és kővel, azonfelül gyújtóanyaggal teli hajókat bocsátott le a Dunán a hajóhíd irányában, azzal a számítással, hogy azokkal a hajóhidakat szétszakíthatja és talán tűzbe is boríthatja. Hajói azonban részint elmerültek, részint pedig kifogták azokat.[5]

Dampierre e kudarcz után úgy határozott, hogy *Pozsony bevételét* rohammal kísérli meg és pedig lehetőleg éjjeli támadással. E végből mintegy 8000 főből álló seregét két részre osztotta (okt. 8.) ; a fősereget az ágyúkkal és a szükséges élelemmel együtt hajókon Dévény közelében partra szállíttatta, honnan mint baloszlop a Dunaparton haladt tovább személyes vezetése alatt Pozsony felé. Ugyanakkor a jobboszlop Collalto parancsnoksága alatt Haimburgon át a Duna jobbpartján nyomult előre azzal a feladattal, hogy igyekezzék a hajóhidat birtokába venni s azon át a város falait megközelíteni. A baloszlopot azonban már a Dunán is balszerencse érte, a mennyiben több hajójuk elsüllyedt ; de sokkal végzetesebb volt Dampierrere az az időveszteség, a melyet a szállítási zavarok idéztek elő, mert azok következtében Pozsony alá csak október 9-én kora délelőtt érkezhettek meg, azonnal támadnia kellett tehát. Pozsony külvárosainak : a Zuckermandelnek és a Vödricznek elfoglalása nem járt nehézségekkel, sőt itt egy ágyú is a támadók birtokába került. Dampierre most rohamra határozta el magát és mintegy 200 muskétást vévén maga mellé, azok élén és petárdákkal ellátott

[1] Gr. Eszterházy Miklós. I. 142. l.

[2] Del Pozzo pármai követ jelentése 1620 okt. 10-ről. *Óváry L. :* A Magyar Tud. Akadémia tört. bizottságának oklevél-másolatai. Budapest, 1901. III. 78. l.

[3] Gr. Eszterházy Miklós. I. 146—49. l. és utána *Olchváry Ö. :* id. tan. Hadtört. Közl. 1890. 534—35. l.

[4] Gr. Eszterházy Miklós. I. 158. l.

[5] Závodszky diariuma *Katonánál :* XXX. p. 629.

tűzmesterektől kísérve, személyesen vezette a rohamot a várkapu irányában. A várkapu felé vezető utczát azonban frissen emelt torlasz zárta el a támadók elől, a kiket e mögül oly sűrű golyózápor fogadott, hogy jelentékeny vérveszteség árán is csak a harmadik rohammal tudták a torlaszt elfoglalni. Dampierre a támadás folytatására mindamellett már nem érezte magát elég erősnek, miért is erősítéseket szándékozott magához vonni; erre vonatkozó intézkedései, némely forrás szerint pedig a várbeli német zsoldosokkal folytatott tárgyalásai közben azonban egy golyó fején találta. Katonái vezérök elestére azonnal abbanhagyták a küzdelmet és »vissza a' hajókban szállának és Haimburgba térének«. Dampierre holtteste is a helyszínén maradt, fejét állítólag egy várbeli magyar vitéz levágván, a várba vitte. Bethlen utóbb vitéz katonához méltó díszszel a ferenczrendiek templomában temettette el elszánt ellenfele holttestét, melyet II. Ferdinánd később Bécsbe vitetett.

Ezalatt a Wolfsthalon át előrenyomuló *jobboszlopnak* is sikerült meglepni és szétverni a hídfő őrségét, s miután a hajóhidat is elfoglalta, a város falai körül fekvő házcsoportokban azonnal megvethette a lábát. A védekező őrség az ellenség továbbnyomulásának megakadályozása végett mintegy tizenöt házat felgyújtott, majd a megszállva tartott házcsoportot és környékét oly erős ágyú- és puskatűz alá vette, hogy *Collalto,* a ki maga is megsebesült, kénytelen volt jelentékeny veszteséggel sietve visszavonulni, annál is inkább, mert időközben bizonyára értesült a baloszlop vállalkozásának szerencsétlen kimeneteléről, valamint arról is, hogy a Dampierre eredeti utasítása értelmében ugyanakkor Pozsony északi oldalán felbukkanó kozák csapatokat Rákóczy Györgynek történetesen épen Pozsonyba érkező lovassága szétugrasztotta és Stomfa felé űzte. Collalto Haimburgba vonult vissza, honnan hadierejének számbavétele után, október 11-én Petronellen át Bécs felé akart menetelni. Itt érték utól Bethlennek csapatai, a melyek igen súlyos veszteséget okoztak az amúgy is megfogyott császáriaknak.[1]

[1] *Pethő Gergely:* Az magyar kronika veleie. Bécs, 1702. *Kemény János:* Önéletírása. (Szalay László kiadása.) Pest, 1856. 40. l., a ki maga is ismerte azt a katonát, a ki Dampierret fültövön lőtte. *G. Kraus:* Siebenbürgische Chronik. I. 58. l. II. Ferdinánd levele Albert főherczeghez 1620 okt. 12. Brüsseli Okmt. IV. 239. l. *Katona:* XXX. p. 629—39., a kinél több egykorú és későbbi író előadása olvasható. Újabban *Olchváry Ö.:* id. tan. Hadtört. Közl. 1890. 535—37. l. *Angyal D.:* id. műve. Millenn. tört. VI. 286—87. l. *Kubinyi M.:* Thurzó Imre. 97—98. l.

Bethlen Gábor a császáriak pozsonyi kudarczáról vett értesülései után Pozsonyba tette át főhadiszállását.[1] Szükségessé tette ezt első sorban a békealkudozások ügye, melyet a fejedelem franczia közvetítéssel a Pozsonyban *okt. 19-én* tartott tárgyalások eredményeként, diadalai daczára is kész volt kezdeményezni,[2] másrészt a város védelmi karba helyezésén és általában az egész háderő újjászervezésén kívül a cseh harczszíntér eseményeiről való megbízható tájékozódás megszerzésének könnyebb lehetősége is.

Pozsony valóságos táborrá vált, hová Bethlen mindenünnen összpontosította csapatait,[3] de ezzel egyidőre vége lett a polgárság nyugalmának és békéjének is. »Elsőben az házakat, kik soha quártérban nem voltanak, — írja a tanács ezidőtájt a városban elszállásolt katonaságról a fejedelemnek — erővel, hatalommal föltörik és elfoglalják és szegén gazdákat csaknem mindenestül az házukbul kirekesztik, nem elégedvén az előbbeni rendeltetett quártérházakkal. A gazdákat nemcsak iszonyú rút és illetlen szókkal és szitkokkal rútítják, de még keményen megverik és sebesétik«; továbbá »az utczákon, utakon és szőllőkben is, mint az városban s mint azon kívöl szabadon az embereknek az szőllőt, mustot, kit imide-amoda az házakban és pinczékben hordani és rakni akarják, mind puttonyostul, s mind hordóstul elragadják és elveszik, még a szegén szedőket is megfosztják és marhájokat elveszik«. Sőt »az városi csordát (salva reverentia) mikor estve felé behajtják, mind az öreg s mind az aprómarhát, valamit kaphatnak, az házokban beűzik és kergetik, ottonon levágják es elosztogatják. Még az mezőben is az csordákbul el ki hajtják és eképen bánnak az marhával, annyira, hogy többé immár másfélszáz baromnál az polgárságtul elveszett. Az kenyeret, fát, szénát és egyéb élést, kit ide idegen helyekrül hordják, nemcsak az városon kívöl, de még itt benn is az utczákon elragadják és erővel, hatalommal a szegén embertül elveszik. De még lovakat és az ökröket kifogják és akaratjok szerént relaxálják és taxálják az embereket vele«. Az is előfordul, hogy »az lovakat itt az városban némely háznál nem az istállóban, avagy más illendő helyben, hanem szép tiszta szobában,

[1] Okt. 13-ika után, mert e napon még széleskúti táborából keltezi leveleit. V. ö. *Szádeczky L.*: Bethlen Gábor és Trencsén vármegye. Budapest, 1915. 15. l. Eszterházy Miklós. I. 159. *Ráth K.*: Győri tört. és rég. füzetek. II. 260. l.

[2] Gr. Eszterházy Miklós. I. 159. l. *Angyal D.*: id. műve. Millenniumi tört. VI. 294. l.

[3] *Szádeczky L.*: id. tan. 15—16. l.

holott egy főembernek is tisztességes szállás lehetett volna, állítanak és egyébféle illetlen dolgokat is cselekedtenek. Az hostátban az házakat fölötte igen elrontják és elpusztétják és az öreg gerendákat is tűzre rakják és megégetik. Ezen küvöl sokféle heában való lüvéseket mind éjjel s mind nappal városban, hostádban is cselekszenek, honnét nagy kár és veszedelem az tűz miatt történhetnek« stb.[1]

Ismerve a fejedelem egyéniségét és szigorú felfogását a katonai fegyelemről, kétségtelen, hogy a tanácstól felpanaszolt kihágásokra és kártételekre nézve elrendelte a vizsgálatot, sőt a polgárság óhajtásának megfelelően bizonyára külön katonai hatóságot is állított fel a város területén felmerülő panaszok haladéktalan elbírálására. Mindezen intézkedések azonban korántsem orvosolhatták a bajt gyökerében, már pedig Bethlen a fegyelem meglazulásának alapokát akarta hadseregében megszüntetni. Ezért adta ki november 11-én azon rendeletét, melyben a városban mindenféle borkimérést eltiltott katonák részére.[2] Bár a fejedelmi rendelet ezzel szinte teljesen megszüntette a polgárság egyik fő kereseti forrását, a tanács abban készségesen megnyugodott, de arra kérte Bethlent, hogy »ott kin az hostádban is hasonlóképpen meg legyen parancsolva az vitézlő népnek is és vajdáknak, hogy ők is ne áruljanak ott kin az bort, mert ennihány helyen árulnak«; — azt is javasolja azonban a fejedelemnek, hogy »azonképpen az koczkajátszást is serio meg kellene tiltani, mert némelyik mind pénzét, fegyverét s mind peniglen az ruháját játszással elvesztik. Azonképen az német kapitánnak is meg kellene tiltani az bor árultatást, mert ott kin, leginkább az hostádban mind német, s mind magyar quartérban megrészegesednek és részegessen bejövén az városban, minden garázdálkodást indítják. Annak felette az éget bort is ott kin az hostádban némely vitéznek feleségek árulják és azon is részegeskednek, azt is meg köllene tiltani«.[3] A tanács ezen javaslatai a fejedelem hozzájárulása következtében azonnal életbe is léptek.[4]

Pozsony városa november közepéig volt Bethlen Gábor főhadiszállása. A fehérhegyi ütközet (1620 nov. 8.) szerencsétlen kimeneteléről vett értesülések[5] hatása alatt ugyanis úgy hatá-

[1] 1620 október vége. Lib. Concept. 1620. Pozsony v. lt.
[2] Eredetije Pozsony v. lt. Lad. 42.
[3] Lib. Concept. 1620. Pozsony v. lt.
[4] Proclamatio magyar és német nyelven. Lib. Concept. 1620. U. o.
[5] Saját szavai szerint »11. Novembris hora 2 post meridiem tudtam«. Erd. tört. ad. I. 341. Ekkor azonban legfeljebb ellenőriz-

rozott, hogy *Nagyszombatba* teszi át a főhadiszállást, mert az a hely a győzelmes császáriaknak Magyarország ellen irányuló támadása esetén kedvezőbb hadműveleti központul ígérkezett, mint a morva hadszíntértől kissé távolabb eső Pozsony. Minthogy azonban Bethlen haditerve szerint a felállítandó védelmi vonal szélső balszárnyát Dévény, illetőleg Pozsony volt hivatva fedezni,[1] a fejedelem gondoskodni kívánt arról, hogy a város kellően megerősíttessék és védelmi állapotba helyeztessék. November 19-én kiadott rendeletében mindenekelőtt a védelem módját szabályozta; a vár és a város élére *Zay Lőrincz főkapitányt* és helyettesét *Ocskay Gáspárt* helyezte, a kik alá egy morva és egy sziléziai kapitány tartozott több száz főből álló német zsoldos haddal. A fejedelem Ocskay tartózkodási helyéül a tanácscsal történt megegyezés alapján[2] a várost jelölte ki, a melynek szükség idején, vagyis abban az esetben, »ha az ellenség megtolná az sánczokból vitézlő rendet,« kötelessége volt a katonaságot falai közé is befogadni.[3]

A fejedelem egyébként még aznap, vagy legkésőbb 20-án új főhadiszállására vonult, magával vivén a *szent koronát* is, a melyet idáig a várban őriztek. Bethlen ugyanis Dampierre támadása óta a pozsonyi várat nem tartotta feltétlenül biztos helynek, sőt, talán a fehérhegyi vereségről szóló részletesebb értesülések után,[4] nem tarthatta annak nagyszombati főhadiszállását sem; innen van az, hogy Nagyszombatba való megérkezése után a tanácsurakkal és a koronaőrökkel még Pozsonyban történt megállapodása értelmében, a szent koronát haladéktalanul Zólyom várába szállíttatta.[5] Ezzel tulajdonképen a pozsonyi tanács régi javaslata ment teljesedésbe.[6]

hetetlen hírekről halhatott, melyeknek talán ő maga sem adott hitelt. V. ö. 1620 nov. 16-án (ha ugyan a datum helyesen van közölve) Péchy Simonhoz intézett levelével. Bethlen Gábor fejedelem levelezése. Budapest, 1887. 149—150. l. Nov. 17-én ellenben »a szövetségesek hadseregének szerencsétlen helyzetéről« ír (Ugyanazon kiadvány. 150. l.), a mi arra mutat, hogy az első hiteles hírek ekkor jutottak el hozzá.

[1] *Olchváry Ö.:* id. tan. Hadtört. Közl. 1890. 539—40. l.

[2] 1620 nov. 19-ről. Eredetije Pozsony v. lt. Lad. 30.

[3] Egykorú másolata u. o. Lad. 42.

[4] V. ö. pl. 1620 nov. 23-iki levelével. Bethlen Gábor fejedelem levelezése. 151—52. l.

[5] *Szilágyi S.:* Révay Péter és a szent korona. 23. és 57—59. l. *Komáromy A.:* A szent korona és Bethlen Gábor. Századok. 1898. 876—78. l.

[6] V. ö. a pozsonyi tanácsnak 1620 május 25-ről kelt utasítása 31. pontjával. Eredetije Pozsony v. lt. Acta Diaetalia.

Minél ismertebbekké váltak a fehérhegyi ütközet részletei s minél valószínűbbnek látszott ezek alapján a császári haderő támadó fellépése a magára maradt Bethlen Gábor ellen, a fejedelem annál szívósabban és körültekintőbben készült a jövő küzdelmeire. Pozsonyra különösen nagy gondot fordított. Már november 22-én arra utasította Etyeki István csallóközi kapitányt, hogy »mindenfelé szorgalmatos vigyázásban« legyenek, »kiváltképpen pedig az passusokra és utakra, hogy azokat az ellenség magának el ne foglalja«; főleg arra ügyeljenek, hogy »ha valamiképpen az ellenség vagy Óvárra, vagy Posonra ütne«, a megtámadott hely segítségére azonnal háromszáz gyalognyi segítséget küldjenek. Ugyancsak a csallóközi haderő kötelességévé tette azon 300 főnyi lovascsapatnak élelmezését is, a melyet ugyanakkor a pozsonyi őrség megerősítése végett Pozsonyba rendelt.[1]

A városban elszállásolt gyaloghadnak zsolddal való ellátása,[2] a hajóhídról való felelősségteljes gondoskodás,[3] a falaknak és a bástyáknak védelmi állapotba való helyezése[4] s végül a hírszerző szolgálat teljesítése kétségkívül nagy anyagi terheket róttak a polgárságra; de mivel a császári haderő deczember közepe táján Buquoy vezérlete alatt már Morvaországban táborozott,[5] sőt decz. 23-a körül a határszéleken állítólag már jelentékeny ellenséges haderő gyűlt öszsze, a pozsonyi tanács szerint épen a város ellen irányuló támadó szándékkal,[6] a város készségesen vállalta a hadihelyzettel járó összes következményeket, bár itt is, mint mindenütt az országban, növekedett a béke után való vágyakozás és a II. Ferdinánddal való megegyezés szükségességének gondolata már erősen foglalkoztatta a lelkeket.

VI.

A fehérhegyi ütközet végleg eldöntötte a cseh függetlenségi törekvések sorsát. A vereség nagy arányai azonban aggodalomba ejtették a szövetségeseket s főleg Bethlennek magyarországi párthívei körében keltettek mély megdöbbe-

[1] Pozsony v. lt. Lad. 42.

[2] Jakusith András 1620 nov. 29-iki levele. U. o. Lymbus.

[3] Bethlen Gábor 1620 decz. 8-iki rendeletei a tanácshoz. U. o. Lad. 42.

[4] V. ö. az 1620 deczemberében (közelebbi datum nélküli) kelt hivatalos szemle eredményével. Pozsony v. lt. Lad. 30. A város erődítéseire l. *F. Szántó K.*: Pozsony középkori erősségei cz. tan. Nyugatmagyarorsz. Hiradó. 1914. évf. 17., 18., 21. sz.

[5] *Weyhe-Eimke*: Graf von Buquoy. Wien, 1876. 75. l.

[6] 1620 decz. 23-ról Lib. Concept. 1620. Pozsony v. lt.

nést. Amily túlzott optimizmussal tekintett még a beszterczebányai országgyűlés is a jövő eshetőségek felé, most ép oly kilátástalannak tűnt fel a közvélemény előtt a küzdelem végső kimenetele. Bethlen jól volt értesülve arról, hogy »az csehek conflictusabul történt szerencsétlenségen mely igen elrémültenek az emberek és elméjek hogy csudáson járna-folyna«[1] s bár bántotta őt egyesek kishitűsége, a kik, mint pl. Illésházy Gáspár, vagy a pozsonyi morva gyalogok, a fejedelem táborát otthagyva, hazatértek,[2] egészben véve a háború továbbfolytatása szükségének elvi álláspontján nem volt hajlandó változtatni. A mindenáron való békekötés az adott helyzetben, felfogása szerint, egyértelmű volna azzal, hogy II. Ferdinánd hadijogon nyeri vissza az országot ; ez esetben pedig »ne gondolkodjék senki arrul az magyar nemzet közül, hogy Magyarországon jószágot bírhasson, eladják bizony minden úrnak, fő- és nemes embernek minden jószágát, balonyakkal (vallon) rakják meg és az városokat új néppel, minden erősségeket némettel et quod maius, sem lutheranus, sem helvetica confessio bizony soha ebben az seculumban nem leszen, lássák osztán az sok cautelákkal élő és hadban való jövetelitől magokat elrejtegető urak, nemesek, mint fognak élni«.[3]

A közfelfogásra azonban teljesen közömbösen hatottak a fejedelemtől vázolt képek, melyek utóvégre is csak eshetőségek voltak. Az ország békét óhajtott s mindenesetre el akarta kerülni azt, hogy Magyarország harczszíntér legyen, a mire pedig II. Ferdinánd deczember 10-iki edictuma[4] és főleg a morva rendek behódolása óta[5] számítani lehetett. A közhangulat mindinkább erősbödő nyomásának tulajdonítható első sorban, hogy a fejedelem a franczia udvar részéről is közben állandóan szorgalmazott béketárgyalások megindí-

[1] 1620 nov. 27-iki levele. Gr. Eszterházy Miklós. I. 161—62. l. és kiadatlan politikai levelei. 224—25. l.

[2] *Szádeczky L.:* Bethlen Gábor és Trencsén vármegye. Budapest, 1915. 17. l. és Brüsszeli Okmt. IV. 251. l. A morva katonák szétszéledésének főoka azonban bizonyára a pusztító pestis volt, mely »miatt mind elhalának Posonnál, ugy annyira, hogy el sem győzik vala temetni őket.« *Pethő Gergely:* Az magyar krónikának veleie. Bécs, 1702. és *Katona:* XXX. p. 658.

[3] 1620 nov. 23-iki levele. Bethlen Gábor fejedelem levelezése. 152. lap.

[4] Közölte *Katona:* XXX. p. 549—65. Ugyanez 1621-ben Augsburgban németül is megjelent. (Leírásuk *Apponyi S.:* Hungarica. II. 64—65. l.) Gr. Eszterházy Miklós. I. 166. l.

[5] Bethlen Gábor 1620 deczember 30-iki levele Thurzó Imréhez. Kiadatlan politikai levelezése. 226. l. és Gr. Eszterházy Miklós. I. 167. l.

tására magát végre elhatározta, mert ezzel nyilvánvaló bizonyságát adhatta békés szándékainak, a mire a közhangulatot tekintve volt szüksége, másrészt a tárgyalások folyamán megbízható értesüléseket vélt szerezni az udvar feltételeinek, esetleg engedményeinek természetéről és végül időhaladékot is nyerhetett végleges álláspontja leszögezésére.[1] Bethlen politikáját volt hivatva fedezni az *1621 január elsejére Nagyszombatba összehívott országgyűlés is,*[2] a melyen a fejedelem alkalmat kívánt nyújtani az egybegyűlt rendeknek a párhuzamosan folyó tárgyalások anyagának közvetlen megismerésére és megbírálására, hogy azok állásfoglalásával nagyobb súlyt adjon biztosai követeléseinek s mintegy a rendekkel is igazoltassa politikája jövő irányelveit.[3]

Pozsony városának tanácsa deczember 27-én vette kézhez az országgyűlési meghívót[4] s annak értelmében decz. 31-én Schrembser János és dr. Szelleczky Jakab tanácsosokat bízta meg a követi tiszttel, azzal az utasítással, hogy mindenben a rendekkel egyetértve járjanak el, ha azonban olyan kérdések merülnének fel, a melyek nagyobb körültekintést, vagy bővebb vizsgálatot igényelnek, azokra nézve várják meg a tanács határozatát.[5]

A követek csak *1621 január 7-én* indultak útnak, mert a jan. 4-én Nagyszombatból Pozsonyon át Haimburgba igyekvő gr. Forgách nádortól bizonyára arról értesültek, hogy az országgyűlési tanácskozások a legközelebbi napokban nem fognak megkezdődni.[6] Nagyszombat felé Szempczen át utaztak, hol résztvettek az alispán által ugyanazon napra összehívott megyegyűlésen, melyen megválasztották Pozsonymegye országgyűlési követeit. Itt is, de az országgyűlés színhelyén is, teljes tájékozatlanság uralkodott a tekintetben, hogy mi az országgyűlés összehívásának tulajdonképeni czélja ; a közfelfogás abban az egyben azonban megegyezett, hogy a gyűlés néhány napnál tovább alig fog tartani, mert állítólag a fejedelemnek a közel jövőben teljes hadi erejével

[1] V. ö. *Angyal Dávid :* id. műve. Millenn. tört. VI. 294. l. *Pelz Béla :* A haimburgi béketárgyalások. Budapest, 1914. 4—7. l.

[2] *Hajnik Imre :* Az 1621-iki nagyszombati gyűlés. Magy. Akad. Értesítő. V. (Pest, 1865.) 142. s köv. l. *Angyal D. :* id. műve. Mill. tört. VI. 295—97. l. *Frankl V. :* Pázmány Péter és kora. I. 568. s köv. l.

[3] *Angyal D. :* id. műve. Mill. tört. VI. 295. l.

[4] Eredetije Pozsony v. ltárában. Lad. 38.

[5] Az utasítás eredetije U. o. Lad. 42., fogalmazványa Lib. Concept. 1620. Megbízólevelök, valamint a tanácsnak a nádorhoz intézett ajánlólevele Lib. Concept. 1620. U. o.

[6] Az utazás idejére 1621-iki Számadáskönyv. U. o.

a morva határszélekre kell távoznia.[1] Ez utóbbi hír valónak bizonyult ; Bethlen január 9-én valóban a Fehér-Kárpátokon túli részekre indult csapataival, de csak rövid néhány napra.[2] Előző napon d. u. 2 órakor azonban Thurzó Imre és Thököly István útján a megyék és városok jelenlévő követei elé terjesztette a következő *pontokat* határozat, illetőleg javaslattétel végett : 1. Mivel a megyék arról panaszkodnak, hogy a nemesi felkelés nagy terheket ró reájuk, tanácskozzanak és határozzanak valamely más állandó katonaság tartásáról ; 2. mivel Pozsony és Nagyszombat vidékét teljesen kiélték, gondoskodjanak a tényleg itt táborozó és még ide érkező katonaság ellátásáról ; 3. gondoskodjanak továbbá arról is, hogy a szent korona biztosabb helyen őriztessék, minthogy Zólyom arra nem alkalmas. S végül 4. maradjanak együtt az ő visszaérkeztéig s addig beszéljék meg egymásközt a megkötendő béke feltételeit.[3]

A tulajdonképeni tanácskozásoknak 11-én kellett volna megkezdődniök ; a fejedelmi propositiók közöltettek is a jelenlévőkkel, de a rendek arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a fejedelem és a főrendek távollétében semmiről sem tanácskoznak, még kevésbé határoznak. A rendek csak a béke kérdése iránt érdeklődtek, minden egyéb ügy jelentőségét vesztette előttük, úgy, hogy érdemleges munkát — legalább ezidőszerint — alig lehetett várni ettől az országgyűléstől. Schrembser, az egyik pozsonyi követ, betegségére hivatkozva január 11-én ott is hagyta Nagyszombat városát,[4] helyébe a tanács Beigler Tóbiás vicenotariust küldte ki (jan. 13.).[5] Valamivel élénkebb lett a hangulat Bethlen Gábor visszajövetele után (jan. 12.), a kivel egy időben érkezett a városba gr. Thurn és Hoffkirchen, nemkülönben a franczia követ is. A tanácskozások ekkor meg is indultak a fejedelmi propositiók felett, de ebben Szelleczky, a másik pozsonyi követ, már nem vett részt, mert gyermekének súlyos betegségére való tekintettel, a tanács egyidőre őt is felmentette megbizatása alól.[6] Tisztét Partinger János és Kögl István vették át.[7]

[1] A pozsonyi követek 1621 jan. 8-iki jelentése. U. o. Lymbus.
[2] Závodszky naplója *Katonánál* XXX. p. 662.
[3] A pozsonyi követek 1621 január 9-iki jelentése. U. o. Lymbus.
[4] Szelleczky Jakab 1621 jan. 12-iki jelentése. U. o. Lymbus.
[5] Beigler megbízólevele 1621 jan. 19-ről. Lib. Concept. 1620. Pozsony v. lt. és 1621-iki Számadáskönyv. U. o.
[6] V. ö. Szelleczky 1621 jan. 13-iki jelentésével (Pozsony v. lt. Lad. 38.) és Beigler 1621 jan. 13-iki megbízólevelével. Lib. Concept. 1620. U. o.
[7] Januarius 17-én. Számadáskönyv. 1621. U. o.

A pozsonyi követváltozások napjai alatt a megyei követek a nemesi felkelésnek és a telekkatonaságnak kérdését vették tárgyalás alá s ezekre nézve január 18-án, épen az új pozsonyi követek megérkezése napján, úgy határoztak, hogy a nemesi felkelés és a telekkatonaság megváltása fejében 3000 főnyi gyalogság számára havi 10.000 magyar forintot adnak, de azzal a megszorítással, hogy a jelzett összeg csak két hónapra vonatkozzék s ezen idő alatt a fejedelem új országgyűlést hívjon össze, a mely azután végérvényesen fog dönteni a továbbiakra nézve. A rendek ezen megállapodásukat azonnal közölni akarták a fejedelemmel; Bethlen rosszullétére való tekintettel azonban csak másnap hozták azt a fejedelem tudomására,[1] kit meglepett a határozat s a rendek előtt ki is jelentette, hogy a megajánlott 3000 főnyi gyalogot kevesli. Ellenben a maga részéről azt javasolja nekik, hogy vagy adjanak minden porta után egy gyalogot, vagy pedig minden egyes vármegye külön állapodjék meg vele a kiállítandó gyalogok számára nézve. A Fátrán-inneni megyék követei a tizenkét napos fegyverszünet lejártát, illetőleg a béketárgyalások megkezdését kívánták bevárni s csak azután akartak dönteni a kérdésben, a felsőmagyarországiak viszont azonnal hajlandók lettek volna tárgyalni.[2]

Erről és egyéb ügyekről napokon át folytak a meddő tanácskozások; a követek minden nap egybegyűltek, de magánügyeken kívül jóformán semmi egyébről nem esett szó; valamennyien a haimburgi béketárgyalások megindítására és azok eredményeire figyeltek, s tulajdonképen ez a várakozás tartotta őket együtt, mert, mint a pozsonyiak jelentették a tanácsnak, az országgyűlés miatt bizony nyugodtan hazamehettek volna.[2] Úgy látszik, eleinte hallgatólagosan, utóbb határozatilag is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a tanácskozásokat a béketárgyalások végéig felfüggesztik, s a fejedelem is beleegyezett abba, hogy a megyei követek január 22-től fogva környékbeli szállásaikra távozhatnak, annál is inkább, mert itt az élelmiszerek és a takarmány hiánya és drágasága már erősen érezhető volt.

Az unalmas napok egyhangúságát január vége felé némileg megélénkítették a morva határok körül folyó harczokról szóló hírek, főleg Thurzó Szaniszlónak jan. 23-án történt váratlan megérkezésével kapcsolatban, annál is inkább,

[1] A pozsonyi követek 1621 jan. 18-iki jelentése. U. o. Lad. 38.
[2] A pozsonyi követek 1621 jan. 21-iki jelentése. U. o. Lad. 38. *Frankl:* Pázmány Péter és kora. I. 569. l.
[3] A pozsonyi követek 1621 jan. 24-iki jelentése. U. o. Lad. 38.

mert a generális innen rövidesen Semptére távozott.[1] Híre járt Hradisch bevételének s a Thurzó és Buquoy közt folyt harczoknak is ; ezek kedvezőtlen eredményeinek tulajdonították, hogy a fejedelem Thökölyt a rendelkezésére álló haderővel a Fehér Kárpátokon túli területekre rendelte. Azt is beszélték, hogy Bethlen maga is a veszélyeztetett részekre fog menni, ez azonban nem bizonyult valónak, mindössze annyi történt, hogy Thurzó Imre ideiglenesen átvette a vezérséget s január 25-én táborába utazott. A pozsonyi követek azt is tudni vélték, hogy Bethlen a folyó béketárgyalások befejeztével Érsekújvárba teszi át főhadiszállását, a hova állítólag már számtalan társzekeret indítottak és pedig azért, mert a fejedelem meggyőződött arról, hogy a nagyszombatiak közt sok az áruló. E napokban különben angol és dán követek is érkeztek levelekkel a fejedelemhez, a kiket ugyanoda szállásolták, a hol a pozsonyiak laktak ; tőlük értesültek ezek arról, hogy küldetésük czélja olyan irányban hatni Bethlenre, hogy Frigyes cseh királyt ne hagyja cserben, hanem ellenkezőleg minden erejével támogassa. Török követek is megfordultak ez idő alatt a városban, állítólag azért, hogy Bethlent a porta fegyveres támogatásáról biztosítsák.[2] S végül, ugyancsak a pozsonyi követek jelentése szerint, az erdélyi segítő csapatok is közelednek, a melyeknek számát a hír 7—10.000-re becsüli.[2]

A haimburgi béketárgyalások megindulása (január 24.) indokolttá tette a rendek újból való összegyülekezését, a melyet a fejedelem egyébként is elrendelt. A nyugati megyék követei január 29-re valóban megjelentek a városban, sőt gyűlést is tartottak, de nem határoztak, mert az északkeleti megyéknek Galgóczon tartózkodó követei még mindig távol voltak. Ez alkalommal csak annyit végeztek, hogy jan. 30-ára ismét összegyűlnek, hogy innen mintegy hivatalosan arra szólítsák fel az északkeletieket, hogy kerüljék a szakadást s követeiket minél előbb küldjék be Nagyszombatba, a mire különben Bethlen már január 28-án felhívta őket Kákonyi udvarmester és Alvinczy Péter útján.[4] Az északkeleti megyék Bethlen felszólítására tényleg elhagyták Gal-

[1] V. ö. Bethlen Gábor 1621 jan. 27-iki levelével. Tört. Tár. 1879. 202. l.

[2] *Frankl:* id. m. I. 572. l. Azonfelül *Szádeczky L.:* id. dolg. 17. l.

[3] A pozsonyi követek 1621 jan. 26-iki jelentése. U. o. Lad. 38.

[4] Szelleczky jelentése 1621 jan. 30-ról. U. o. Lad. 38. Szelleczky január 26-ika óta tartózkodott ismét Nagyszombatban. (1621-iki Számadáskönyv. U. o.) V. ö. továbbá a pozsonyi tanácsnak 1621 jan. 30-án a soproni tanácshoz intézett levelével. Lib. Concept. 1620. Ugyanott.

góczot s Modor vidékén szállásolták el magukat, de követeiknek Nagyszombatba való küldésével egyelőre késlekedtek, minek következtében természetesen a tárgyalások is tovább szüneteltek.[1] Februárius elsején azonban végre ők is megérkeztek s azonnal együttes ülésre gyűltek össze, mert a fejedelem erélyesen sürgette a végleges határozathozatalt a nemesi felkelés megváltása fejében általuk korábban megajánlott zsoldosok számára vonatkozólag. A rendek tanácskoztak ugyan a kérdés fölött, határozatra azonban nem került sor, mert febr. 2-án az általános hangulatnak engedve, megszakították a tárgyalások menetét és külön küldöttség útján elsősorban a haimburgi béketárgyalások jelenlegi állapotára nézve kértek felvilágosítást a fejedelemtől.

Bethlen nem vonakodott a kért felvilágosítások közlésétől és részletesen tájékoztatta a rendeket arról, hogy idáig jobbára csak az előkészítő tárgyalásokról volt szó,[2] a melyek folyamán a császári biztosok kifogást emeltek az ellen, hogy Bethlen a »választott király« czímével él ; a fejedelmi biztosok viszont tiltakoztak az ellen, hogy a császáriak a magyar rendeket nem »országos rendek«-ül, hanem egyszerűen csak Bethlen párthíveiül tekintik ;[3] végül a fejedelmi biztosok nem hajlandók a császáriak azon kívánságát sem teljesíteni, hogy először ők terjeszszék elő javaslataikat. Mindezen ellentétek miatt Péchy Simon kanczellár már távozni készült a tárgyalások színhelyéről, de utóbb mégis ott maradt. Eszterházy Miklós és Meggau császári biztosok ellenben további utasítások végett Bécsbe utaztak, a tárgyalások ennek következtében az utóbbiak visszaérkeztéig szünetelnek, a fegyverszünet határidejét azonban febr. 17-ig meghosszabbították. A fejedelem ezek alapján ismét arra kérte a rendeket, hogy egyelőre maradjanak még együtt, hogy velük a béketárgyalások minden fontos mozzanatát közölhesse, mert elhatározott szándéka nélkülök semmiben sem dönteni.[4] A rendeknek ezek után a nemesi felkelés ügyének további tárgyalásán kívül egyéb teendőjük nem maradt. E kérdésben azután olyan értelmű egyezségre léptek a fejedelemmel, hogy a nemesi felkelés és a telekkatonaság fejében kétezer gyalogosnak és ugyanannyi lovasnak két hónapra való ellátására kötelezettséget vállaltak.

[1] A pozsonyi követek 1621 febr. elseji jelentése. U. o. Lad. 38.
[2] Részletesebben *Fel. D.* [illegible] id. dolg. 12—14. l.
[3] V. ö. Bethlen 1621 január 28-iki levelével. Kiadatlan pol. levelezése. 228—29. l.
[4] A pozsonyi követek 1621 febr. 2-iki jelentése. U. o. Lad. 38.

Februárius 6-án Nagyszombatba érkezett Péchy kanczellár is, a ki a fejedelem utasítására másnap megismertette a rendekkel a magával hozott császári feltételeket, a melyekről már előzetesen az a hír volt elterjedve, hogy igen súlyosak.[1] A kanczellár jelentéséből valóban ki is tűnt, hogy a Meggau és Eszterházy által Bécsből hozott feltételek szinte teljesíthetetlenek voltak, mert azokban II. Ferdinánd a királyválasztás érvénytelenítését, a kath. klérus előbbi helyzetének visszaállítását és a legutóbbi pozsonyi és beszterczebányai országgyülések végzéseinek hatályon kívül való helyezését kívánta. Már pedig a pozsonyi követek jelentése szerint ily alapon alig lehetett remény a békés megegyezésre.[2] A fejedelem — ismételten kifejezett álláspontjához híven — a császári feltételek beható tárgyalása, továbbá az országgyűlés elé terjesztendő javaslatnak s ezek alapján a kanczellárnak adandó utasítás megszövegezése végett febr. 8-án 24 tagú bizottságot állított össze mind a három rendből és azokkal közel három óra hosszat tanácskozott. A tanácskozás folyamán az a felfogás alakult ki, hogy sem Bethlen nem teljesítheti a császár kívánságát tisztességének és becsületének sérelme nélkül,[3] sem a rendek nem mondhatnak le ősi jogaikról és szabadságaikról, sőt ellenkezőleg, állhatatosan kitartanak azok mellett, s ha a szükség kívánja, életüket, vérüket és vagyonukat is készek feláldozni azokért. Ilyen értelemben fogalmazták meg a nádorhoz és a francia közvetítőkhöz intézendő leveleket is, a melyeket február 9-én reggel 6 órakor a rendek előtt is felolvastak, hogy azokat azután haladéktalanul átadhassák a kanczellárnak.[4]

Az országgyűlés ezek után ismét megszüntette tevékenységét; az északkeleti megyék és városok követei visszatértek szállásaikra,[5] utóbb azonban végleges hazatérésre határozták el magukat épen azon a napon, amelyen az erdélyi megyék tartották bevonulásukat Nagyszombatba.[6] Bethlennek az volt ugyan az óhajtása, hogy a többi rendek legalább addig maradjanak együtt, míg a biztosok Haimburgból visszatérnek,

[1] A pozsonyi követek 1621 febr. 7-iki jelentése. U. o. Lad. 38.
[2] A pozsonyi követek 1621 febr. 8-iki jelentése. U. o. Lad. 38.
[3] V. ö. Bethlen 1621 febr. 10-iki levelével. Kiadatlan pol. levelezése. 247. l.
[4] A pozsonyi követek 1621 febr. 9-iki jelentése. U. o. Lad. 38. Ugyanakkor Szelleczky követtársa Beigler Tóbiás engedélyt kért a pozsonyi tanácstól arra, hogy a lőcsei követekkel együtt családi ügyben elutazhassék. U. o. Lad. 38.
[5] A pozsonyi követek 1621 febr. 10-iki jelentése. U. o. Lymbus.
[6] A pozsonyi követek 1621 febr. 16-iki jelentése. U. o. Lad. 38.

a bomlást azonban már nem tudta feltartóztatni, annál kevésbbé, mert újabban olyan hírek kerültek forgalomba a béketárgyalásokról, a melyek alapján a békés megegyezés lehetőségét valószínűnek tartották ;[1] az országgyűlés további együttmaradását tehát nem tartották indokoltnak. Úgy látszik, az a felfogás győzött köztük, hogy a nádorra kell bízni, hogy »az békességet jó conditiokkal vigye véghez, s ha ez nem lehetne«, Bethlen halaszsza a Buquoyval való döntő mérkőzést »más jobb, alkalmatosabb üdőre«. Megérthető, hogy az országgyűlési tárgyalások eredménytelenségének s főleg a rendek által elég híven képviselt közhangulat kicsinyességének láttára, Bethlen is elvesztette kedvét. »Látván mind az statusoknak, uraknak és nemeseknek ilyen intentumokat, én az gyeplőt nekik vetettem, — írta még febr. 4-én Thurzó Imrének — és szabadságot adtam ő kegyelmeknek, hogy valamint akarják az országot dirigálni, lássák, valamikor el akarnak menni, én nem tartóztatom, de én is ezt hitem szerint mondom, hogy valamely nap kegyelmetek országuk megindul s hazaoszol, én is második, avagy harmadik napon minden hadaimat által hivatom és alá ballagok az fagyon hátul járóban, tovább én nem szamárkodom senkinek, mert én sem tartozom vele.[2] Elhatározása utóbb módosult ugyan és mint ugyancsak Thurzó Imrének írta feb. 22-én, — »együtt az országgal akarok élni, halni inkább, hogysem mint veszedelmét szemmel nézzem és füllel halljam ezután«,[3] de ezen elhatározása már nem tudott gátat vetni az általános békevágynak, a mely főleg Felső-Magyarországon, szinte ellenállhatatlanul hatalmába ejtette a Bethlen hadiszerencséjében nem bízó lelkeket. Bizonyára ezzel a benyomással tért vissza Pozsonyba febr. 22-én[4] a város érdemes követe, dr. Szelleczky Jakab is.

VII.

A bécsi udvar és magyarországi exponensei előtt jól ismert tény volt az általános békevágy, a melyet főkép a császári fegyverek által a fehérhegyi ütközetben kivívott harczszíntéri túlsúly váltott ki jobbára az osztrák-morva tartományokkal határos nyugatmagyarországi rendek körében.[5] Bethlen elszigetelt helyzete, a porta kétségen felül álló megbízhatatlansága, nemkülönben a Buquoytól vezetett

[1] A pozsonyi követek 1621 febr. 19-iki jelentése. U. o. Lad. 38.
[2] Bethlen Gábor kiadatlan politikai levelezése. 239. l.
[3] Bethlen Gábor kiadatlan politikai levelezése. 258. l.
[4] 1621-iki Számadáskönyv. Pozsony v. lt.
[5] V. ö. II. Ferdinánd 1620 decz. 10-iki levelével. Brüss. Okmt. IV. 249—50. l.

császári haderő sikeres vállalkozásai[1] még állhatatos lelkű párthíveit is gondolkodóba ejtették, azokat pedig, a kiket idáig is tulajdonképen csak a kényszerűség, vagy az érdek kapcsolt a fejedelem politikájához és személyéhez, egyenesen arra az elhatározásra ösztönözték, hogy a császárral való feltétlen megegyezés árán is igyekezzenek mindazt menteni, a mi felfogásuk szerint még menthető. A haimburgi béketárgyalásokban kedvező alkalmat véltek látni arra, hogy pártváltoztatásukat politikai becsületük sérelme nélkül, az ország érdekeivel igazolják, mert hiszen maga a nádor volt az, a ki a rendekhez intézett beszédében úgyszólván egyedül Bethlent tette felelőssé a tárgyalások eddigi sikertelenségéért. »Kglmetek — úgymond — könyörögjenek alázatosan urunknak ő felségének, hogy ő felsége is kegyesen gondolkodjék és resolválja úgy magát, kiből az ő felsége méltóságos állapota is megmaradjon és hazánkhoz és nemzetünkhöz való szeretetét megmutassa és magunk is édes hazánkban megmaradhassunk.«[2] A miből természetesen csak az következhetett, hogy a rendeknek csak addig szükséges Bethlent támogatniok, míg a fejedelmi politika és az ország létfeltételéül tekintett békének ügye összekapcsolható, de nem kötelesek erre akkor, ha a jobbára személyes, vagy territoriális érdekű kérdések (a melyek ezidőszerint a béketárgyalások alapfeltételeiként kezeltettek) a béke ügyét veszélyeztetik. Minél nyilvánvalóbbá lett tehát a haimburgi tárgyalások folyamán, hogy a tárgyaló felek politikája között kiegyenlíthetetlen ellentétek állanak fenn, annál leplezetlenebbül nyilvánult meg az anyagi érdekektől különben erősen befolyásolt[2] törekvés, főleg a főrendek körében, a mely a béke kérdését a Bethlennel való nyilt szakítás árán is kész volt biztosítani. Így pártolt el a fejedelemtől már korábban Eszterházy Dániel,[4] majd Balassa Péter, Pálffy János, Bosnyák Tamás, Czobor Imre,[5] Széchy György[6] stb.

[1] *Olchváry Ö.:* id. tan. Hadtört. Közlemények. 1890. 541—542. l. *Závodszky* naplója *Katonánál:* XXX. p. 662—63.

[2] Idézve *Pelz B.:* id. tan. 18—19. l.

[3] V. ö. Gr. Eszterházy Miklós. I. k. 184—87. l.

[4] *Katona:* XXX. p. 662. és a pozsonyi követek 1621 febr. 10-iki jelentése. Pozsony v. lt. Lymbus.

[5] A pozsonyi követek róluk már febr. 7-iki jelentésükben megjegyzik, hogy »mit der Krankheit sich entschuldigen wollen, insonderheit aber Balassa Péter, welcher nächts Ihro Königl. Würden mandat auf seinem Schloss Detrekő nicht annehmen wollen.« Pozsony v. ltárában. Lad. 38. Azonfelül Bethlen 1621 febr. 14-iki levele is Thurzó Imréhez. Kiadatlan polit. levelezése. 255. l.

[6] Gr. Eszterházy Miklós. I. 183. s köv. l.

A közhangulat ezen változása hatással volt a pozsonyi polgárság politikai felfogására is, melynek katholikus kisebbsége különben sem volt soha lelki közösségben Bethlennel. A protestáns többség természetesen minden erejével támogatta Bethlen politikáját, mert annak diadalától várta politikai és vallási életének teljes szabadságát. Ebben — mint láttuk — nem is érte csalódás, mert a fejedelem és az országos rendek a legnagyobb mérvű támogatásban részesítették a város polgárságát, de az már nem állott módjukban, hogy a város terhein oly mértékben könnyítsenek, a minőre annak lakossága igényt tartott. A terhek az adott helyzet szerint módosultak ugyan, az utóbbi hónapok óta azonban, a midőn Pozsony fejedelmi főhadiszállás, országos végvár, a béketárgyalások ideje alatt pedig a posta-, küldöncz- és fuvarszolgálatnak úgyszólván egyetlen lebonyolítója volt Haimburg és Nagyszombat között,[1] azok jelentékenyen megnövekedtek,[2] anélkül, hogy a város azok fejében legalább falainak és birtokainak biztos védelmére számíthatott volna a szívósan előretörő császáriakkal szemben. Január vége óta, a midőn t. i. Buquoy hadai Dévényt és Dévényújfalut hatalmukba ejtették,[3] Pozsony lakossága állandó izgalomban élt s ezt csak fokozta az a tudat, hogy a béketárgyalások eredménytelen bevégződése esetén kétségkívül a város lesz az ellenséges haderő hódító törekvéseinek legközelebbi czélja ; már pedig Csehország példája jellemzően mutatta, hogy minő sors vár a meghódítottakra.

Ezen eshetőségek mérlegelése következtében és bizonyára az elpártolások hatása és a kath. ellenpártiak nyomása alatt is, de mindenesetre a kifejezetten Bethlen-párti tanácstagok és polgárok kizárásával, az elégületlenek már februárius végén egyezkedni kezdtek a bécsi udvarral. Ajánlkozásukon itt természetesen két kézzel kaptak s II. Ferdinánd már márczius elsején kelt okiratában teljes amnestiában részesítette a lakosságot, azzal a feltétellel, hogy a Bethlen támadása előtti állapotok teljes visszaállítására kötelesek.[4] Arra irányuló kísérletük azonban, hogy a várost azon melegében Buquoy kezére játszszák, nem sikerült, mert Bethlen valamiképen

[1] V. ö. az 1621-iki Számadáskönyv adataival. Pozsony v. lt.
[2] 1621 január 6—18-ig taxa czímén 3285 frtot fizettek. 1621-iki Számadáskönyv. U. o. V. ö. azonfelül Jakusith András 1621 jan. 2-iki és gr. Forgách nádor 1621 jan. 8-iki (Pozsony v. lt. Lymbus) és Bethlen Gábor január 23-iki leveleivel. U. o. Lad. 42.
[3] *Olchváry Ö.* : id. tan. Hadtört. Közl. 1890. 541—42. l.
[4] Eredetije Pozsony v. ltárában. Lad. 30.

megtudta a tervet. »Megnyakaztattam bennek az posoni piaczon«, — írta a fejedelem márczius 5-én Thurzó Imrének,[1] s ezzel a további próbálgatásoknak — legalább egyelőre — elejét vette.

Bethlen nem titkolta a tanács előtt, hogy az események kellemetlenül érintették,[2] de mivel súlyt helyezett arra, hogy Pozsony állhatatosan kitartson mellette, első sorban az elégületlenséget előidéző okokat akarta megszüntetni. Márczius 9-én tehát a kanczellárt[3] Pozsonyba küldte tájékozódás végett, hová 11-én maga is megérkezett.[4] A városban ez alkalommal több napot töltött[5] s így közvetlenül értesülhetett mindenről és a szükségeseknek ítélt intézkedések foganatosításával megnyugtathatta a felizgatott kedélyeket.

A helyzet azonban ugyanekkor gyökeresen megváltozott. Buquoy ugyanis időközben jelentékeny erősítéseket kapott, úgyhogy a császári sereg márczius közepe táján megközelítette a húszezer főt.[6] Minthogy Bethlen úgy volt értesülve, hogy az ellenség »Marhekhez akar gyülekezni, onnét Pozsonyt akarja megszállani«,[7] márczius 19-én újból Pozsonyba indult, hogy személyesen győződjék meg a város védelmi állapotáról.[8] A császári haderő várt támadása mindamellett késett, Bethlen nyugodtan visszatérhetett nagyszombati főhadiszállására, honnan továbbra is összeköttetésben állott a várossal.[9] A támadás késedelmét azonban korántsem a császáriak készületlensége, vagy a haditerv hiánya idézte elő, ellenkezőleg, az egész haditerv a legszorosabb összefüggésben állott azon mozgalommal, a melyet a márczius közepe óta[10] nyiltan

[1] Kiadatlan politikai levelezése. 262—63. l.

[2] 1621 márczius 5-iki levele a tanácshoz. Pozsony v. levéltára. Lad. 42.

[3] 1621-iki Számadáskönyv adata. U. o.

[4] 1621-iki Számadáskönyv. U. o. Bethlen márczius 8-iki levele a tanácshoz. U. o. Lad. 42., s a tanács válasza márcz. 9-ről. Lib. Concept. 1620. U. o. Továbbá Bethlen márcz. 10-iki levele Thurzó Imréhez. Kiadatlan pol. lev. 266. l.

[5] 1621 márcz. 15-én még itt tartózkodott. Kiadatlan politikai levelezése. 273. l.

[6] *Olchváry Ö.*: id. tan. Hadtört. Közl. 1890. 543. l.

[7] Márczius 17-iki levele Thurzó Imréhez. Ugyanezt, valamivel határozottabb alakban, márcz. 18-iki levelében is ismétli. Kiadatlan politikai levelezése. 275. és 279. l.

[8] Márcz. 20—22-én itt tartózkodott. V. ö. e napokon kelt leveleivel. Erd. tört ad. II. 383—93. és Török-magyarkori Államokmánytár. IV. 265. l. Kiadatlan pol. lev. 280. l.

[9] Bethlen 1621 márcz. 31-iki, április 1-i, 2-iki és 17-iki levelei. Pozsony v. lt. Lad. 42.

[10] Dallos Miklós iratai. 22. és 84—86. l.

II. Ferdinándhoz pártolt gr. Forgách nádor irányított: a főurak tervszerű elpártolásával. Mikor április elején a Collalto parancsnoksága alatt álló császári hadsereg egymás után visszaszerezte a dunántúli határerősségeket Bethlen híveitől,[1] ugyanakkor a mögöttes országrészekben nyiltan fellépő elpártolások során egész országrészek mentek veszendőbe, úgyhogy nemcsak a fejedelmi haderő utánpótlása vált tényleg kérdéssessé, hanem az elszakadás mozgalmának továbbterjedése vagy megerősödése esetén Bethlen visszavonulási útja is. A fejedelem ennek következtében kénytelen volt csaknem az egész északnyugati felföldet kiüríteni néhány erősség kivételével s Kassára visszavonulni, hogy innen szervezze meg új támadó hadjáratát.[2]

Az események ezen újabb fordulatának szükségképen hatással kellett lennie a pozsonyi polgárságra, a melynek az adott helyzetben rövidesen határoznia kellett az ellenállás, vagy a meghódolás kérdésében, annál is inkább, mert kétségtelen volt mindenki előtt, hogy az eddig tétlen marcheggi tábor hadműveleteinek legközelebbi czélja a főváros lesz. A tanács tehát a fejedelem visszavonulásáról szerzett első megbízható értesülések után[3] azonnal kereste a nádorral való érintkezést és minden kerülgetés nélkül utasítást kért tőle követendő magatartására nézve.[4] A nádor a tanács átiratára azonnal Pozsonyba küldte válaszát titkárával a közvetítő szerepet játszó Peck Lipót kezéhez,[5] a ki ennek alapján haladéktalanul magához hívatta Schödl János bírót, továbbá Schrembser János, Kögl István és Szelleczky Jakab tanácsnokokat és eléjük terjesztette a nádor feltételeit, a melyeket azok viszont a bíró lakásán az időközben összegyűlt többi tanácstagokkal megismertettek.

A tanácskozás folyamán kialakult felfogás azonban korántsem volt kedvező a nádor szempontjából; a senatorok nyilt árulásra mégsem akarták magukat elhatározni, nem-

[1] Gr. Eszterházy Miklós. I. 195. l.

[2] *Olchváry Ö.*: id. tan. Hadtört. Közlemények. 1890. 544—45. l. Bethlent még visszavonulása közben is foglalkoztatta Pozsony sorsa. »Posont még tegnapig senki sem bántotta«, írta április 29-én. Tört. Tár. 1882. 125. l.

[3] Bethlen 1621 ápr. 18-án már Semptén táborozott. *Szádeczky L.*: i. m. 20. l.

[4] A pozsonyi tanács 1621 ápr. 20-iki levele a nádorhoz. Lib. Concept. 1620. Pozsony v. lt.

[5] Ez Bethlen előtt is tudott dolog volt, ki e miatt ápr. 25-én óva figyelmeztette az esetleges következményekre. Egykorú másolata Pozsony v. lt. Lad. 42.

csak azért, mert jelentékeny részük Bethlen politikájának őszinte támogatója volt, hanem azért is, mert a multkori kísérlet szomorú vége óvatosságra intette őket. Ez alapon tehát a következő megállapodást foglalták írásba: Minthogy tudomásukra esett (a nádor minapi leveléből), hogy a béke meg van kötve, csodálatosaknak tartják a nádor által üzent dolgokat; mert ha a pozsonyi polgárok olyas valamit cselekednének, a mi a békével ellenkezik, akkor ők maguk szolgáltatnának okot a béke megzavarására és megszegésére és ezzel magukat és utódaikat örökre megbélyegeznék és talán az országnak is kárt okozhatnának. Ennek következtében az összes polgárság tudta nélkül ez ügyben nem határozhatnak, már pedig a nádor épen ellenkezőleg, azt kívánja tőlük, hogy csak keveseket avassanak be a tervbe. Egyébként is az a felfogásuk, hogy a város a fegyverszünetbe bele lévén foglalva, nem kell semmiféle ellenséges támadástól tartania.[1]

A nádor a tanács álláspontját tudomásul vette ugyan, de április 24-én arra válaszolva nyomatékosan figyelmeztette őket, hogy tekintettel a fegyverszünet leteltére, a császári haderő támadása közvetlen küszöbön áll, annyival is inkább, mert II. Ferdinánd feltétlenül tényleges birtokába kívánja venni országát. A tanács tehát ne bízzék a különben már lejárt fegyverszünetben, vagy más egyébben, hanem a király iránt köteles hűség és engedelmesség haladéktalan kifejezésével és a városnak átadásával igyekezzék a polgárok életét, vagyonát és a város fennmaradását biztosítani. A nádornak eddig is már nagy munkájába került a támadásra kész hadsereget visszatartani s ezért most április 26-ának reggeli óráit jelöli meg végső határidőül, ellenkező esetben a várost sorsára bízza.[2] Egyidejűleg Peck Lipótot külön is utasította, hogy »semmit kgtmetek siketségre benne ne vegyen, mert bizonyos veszedelem következik kglmetekre«, — »mert egyáltaljában való akaratja ő Felségének az, hogy tovább hétfő (ápr. 26.) reggelénél nem várja kglmeteket, hanem az hadakat megindítja«.[3]

A városnak ezek után a meghódolásnál egyéb teendője természetesen alig maradt s a tanács ebbeli elhatározásukról azonnal tudósította is a nádort, a ki viszont azt, s egyidejűleg Bazin, Szentgyörgy és Modor városok megbízottait is, április 27-re, a délelőtti órákra Enczersdorfba rendelte, mert

[1] Egykorú másolatban Pozsony v. lt. Lad. 30.
[2] Eredetije U. o. Lad. 30. Ugyanitt található ezen levél egykorú német fordítása is.
[3] Egykorú másolatban u. o. Lad. 30.

ide várta ugyanakkorra Buquoyt[1] is. Április 27-én azonban, a midőn Vischer János, Schrembser János és dr. Szelleczky Jakab néhány esküdt polgárral együtt épen Enczersdorfba voltak indulóban,[2] érkezett a tanács kezéhez Bethlen Gábornak levele, a melyben a fejedelem a polgárságot állhatatosságra és kitartó védelemre buzdítja, kilátásba helyezvén a város számára a szükséges katonai támogatást is.[3] Bármennyire előhaladt stádiumban voltak is a nádorral folyt tárgyalások, Bethlen levelének mégis volt annyi hatása a tanácsra, hogy az az adott helyzetet újból gondos megfontolás tárgyává tévén, új és mindenesetre önérzetesebb hangú utasítások alapján való tárgyalásokra utasította megbízottait.

Az utasítás szerint első sorban arra legyen gondjuk, hogy a nádortól, valamint a béketárgyaláson résztvett többi biztostól pontos értesüléseket szerezzenek arról, hogy minő feltételek alatt jött létre a béke a császár és az ország rendjei között ; igyekezzenek a békeszöveg hiteles másolatához jutni, s csak ezután jelentsék ki a nádor előtt, hogy Pozsony város mindig a közbéke és nyugalom előmozdítója volt, a hazáétól külön érdekei sohasem voltak s ha a közszabadság és a város jogai most sem szenvednek csorbát, akkor Pozsony most sem akar különválni az országtól és a koronától, a melynek nem utolsó tagjául tekinti magát. Kérjék a nádort, adjon biztosítékot arra vonatkozólag, hogy a rendek a város érdekei ellen a jövőben sem fognak cselekedni. Ezek előrebocsátása után terjeszszék elő a követek a következő kívánalmakat : A város szabad vallásgyakorlata, nemkülönben régi szabadságai és kiváltságai épségben maradjanak ; teljes amnestia adassék ; a város által a rendek hozzájárulásával határvédelmi czélokra fizetett összegek térítessenek vissza s az inscribált jószágok a visszafizetésig hagyassanak a város kezén ; külön legyenek megemlítve a biztosító levélben a város mindkét felekezetű egyházi férfiai, a nemesek és nem nemesek, a polgárok és lakosok és minden más rendű városiak. A császár és a nádor biztosítsa a várost arról is, hogy falai közé katonaságot nem helyeznek ; terjesztessék ki a tárgyalás anyaga a külvárosokban elszállásolt sziléziai német zsoldosokra és a fogságba esett pozsonyi polgárokra is ; indítsanak tárgyalást a vár főkapitányával, Zay Lőrinczczel is, mert sok

[1] 1621 ápr. 26-iki levele. Eredetiben u. o. Lad. 30. U. o. a megbízottak részére kiállított menedéklevél is.

[2] 1621-iki Számadáskönyv. Pozsony v. lt.

[3] 1621 ápr. 26-án kelt eredetije, mely 27-én érkezett a tanácshoz. U. o. Lad. 42.

tekintetben tőle függ a város sorsa. Ezek alapján a város kész a nádori utasításokhoz alkalmazkodni.[1]

A tanács azonban erősen tévedett akkor, a midőn azt hitte, hogy ezen utasítások alapján a városnak kedvezőbb feltételeket biztosíthat. A nádor be sem várta a megállapított időnél később érkező pozsonyi megbízottakat, hanem visszautazott Bécsbe, neheztelését fejezvén ki a felett, hogy a tanács »így megtréfálta«. De újból figyelmeztette a várost arra, hogy »találja meg gróf Bukoi uramat, mert ha elmulasztja, bizony mind éltig megsiratja, nem ilyen városokat vett meg Bukoi, mint Pozsony, hanem különbeket«. Egyúttal, mintegy válaszképen az utasításokra, közli a tanácscsal, hogy a császár »német praesidiumot ad az városba, nem egyéb nemzetet«. Általában véve azonban nem nyomhatja el csodálkozását a felett, hogy »így megkeményítette kglmetek magát, németek lévén, egy római császár alá nem akar kglmetek állani, ki az egész kereszténységnek monarchája«. »Csudálom, — írja végül — hogy meg is gondolhatjátok, hogy ti opponáljátok magatokat a császár ő fölsége hadainak, az kik ennyi országokat egy ütközettel meg vettek.«[2]

A pozsonyi követek Enczersdorfból a már Pozsony szomszédságában tartozkodó táborba mentek és ott a nádor utasításai szerint Buquoyval, Harrachhal és Eszterházy Miklóssal a teljhatalommal felruházott császári biztosokkal, azonnal érintkezésbe léptek s velük *április 28-án* a következő egyezséget kötötték: Minthogy a császár Magyarország összes rendjeinek kegyelmet adott, a mennyiben azok hozzá folyamodnak, azonképen Pozsony városa minden polgárát kivétel nélkül amnestiában részesíti; szabadságaikat, úgy a hogyan azokról a nádor útján az egész országot biztosította, sértetlenül megtartja és végül, Buquoy úgy fogja intézni a város megszállását, hogy az a városra nézve túlságos terhes ne legyen.[3]

Minthogy a császári biztosokkal kötött egyezség érvényessége a pozsonyi tanács hozzájárulásától függött első sorban, a megbízottak azonnal visszatértek a városba, hogy kötelezvényük értelmében az egyezség elfogadását kieszközöljék.[4]

[1] 1627 április 27-én kelt eredetije Pozsony v. lt. Lad. 30.

[2] 1621 ápr. 27-iki levelének eredetije Pozsony v. lt. Lad. 30.

[3] Egykorú másolatban u. o. Lad. 42. — Itt csak egy már Bécsben megfogalmazott egyezségtervezethez való hozzájárulásról, s nem új egyezség megszövegezéséről volt szó.

[4] 1621 április 28-iki kötelezvényük másolata Pozsony v. lt. Lymbus.

E törekvésükben támogatta őket a nádor is, a ki *április 29-én* szintén Pozsonyba érkezett, hogy személyes jelenlétével a már befejezett tárgyalások haladéktalan jóváhagyását keresztülvigye, esetleg végrehajtását ellenőrizze, annyival is inkább, mert ugyanakkor Buquoy seregének felderítő osztagai már a város közvetlen közelébe nyomultak.[1]

Bár a tanács a nádorral és Buquoyval folytatott tárgyalásaival főképen az átadás lehetőleg zavartalan lefolyását akarta biztosítani, hogy a várost a megszállás alkalmával kár ne érje, egészben véve Pozsony birtokbavétele mégsem történt minden ellenállás nélkül. Mikor ugyanis a császáriak még április 29-én este szakadó esőben bevonultak a külvárosokba, a várbeli katonaság ágyútűz alá vette a megszállt városrészeket, de ezzel kárt alig okozott. Április 30-án tartotta bevonulását a városba Buquoy s ez alkalommal a fővezér ugyanazt a házat választotta szállásul, a melyben Bethlen szokott tartózkodni. A város falainak és kapuinak őrzését pedig átvette a Schwendi-ezred.[2]

A pozsonyi vár sorsa azonban csak napok mulva dőlt el. Zay Lőrincz főkapitány már korábban összeköttetésbe lépett ugyan gr. Forgách nádorral, a ki biztosította részére a császári amnestiát, sőt arra való hivatkozással, hogy »vagyon száz ház jobbágyig való« adományozási joga, nagyobb birtokadományt is helyezett kilátásba számára,[3] — ha a várat átadja, a várőrség azonban, vagy annak legalább is nagyobb része, ellenállásra szánta el magát és ágyúlövésekkel fogadta a városba nyomuló császáriakat ; azután is napokon át szívósan tartotta magát. Végre Buquoy kénytelen volt ágyúkat hozatni s azokkal erélyesen lövetni kezdte a várat, a mely fél napi ostrom után az őrség szabad elvonulásának feltétele mellett, megnyitotta kapuit az ellenségnek (május 6.).[4]

A város és a vár birtokbavételét nyomon követte a berendezkedés, illetőleg a restitutio in integrum munkája. Alapul II. Ferdinánd 1621 április 30-iki amnestiája[5] szolgált és első megnyilatkozása az volt, hogy a nádor a Szent Márton-

[1] 1621-iki Számadáskönyv adatai. U. o.

[2] 1621 április 30-iki jelentés. U. o. Lad. 42.

[3] Gr. Forgách nádor 1621 április 27-iki levele Zayhoz. Egykorú másolatban. U. o. Lad. 30.

[4] *Katona :* XXX. p. 681—82. II. Ferdinánd 1621 május 11-iki levele. Brüss. Okmt. IV. 254. l. *Olchváry Ö. :* id. tan. Hadtört. Közl. 1890. 547. l. *Angyal D. :* id. műve. Millenn. tört. VI. 308. l.

[5] Egykorú másolata Pozsony v. lt. Lad. 30. Részben gr. Eszterházy Miklós. I. 201. l.

templom kulcsait visszakövetelte a protestánsoktól és átadta azokat a katholikusoknak a templom használatának kizárólagos jogával ugyan, de a város ősi kegyúri jogának és az evangélikusok szabad vallásgyakorlatának sérelme nélkül.[1]

Ezzel Pozsonyban is megindult az államhatalomtól támogatott és irányított ellenreformatio,[2] a mely megpróbáltatásokkal és küzdelmekkel teli új korszaka a város történelmének.

Dr. Lukinich Imre.

[1] Gr. Forgách nádor 1621 május 7-iki oklevelének eredetije Pozsony v. lt. Lad. 22.

[2] *C. Rimely:* Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis. Posonii 1880. p. 77. *Markusovszky S.:* A pozsonyi ág. hitv. ev. lyceum tört. Pozsony, 1896. 35. s köv. l. *Schrödl J.:* i. m. I. 147. s köv. lapok.